

ΡΩΜΑΝΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ

Α' - Ο ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΥΜΝΩΝ ΡΩΜΑΝΟΥ ΤΟΥ ΜΕΛΩΔΟΥ

I

Ἡ ὑπόθεσις Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ εἶναι κατ' ἀρχὴν ὑπόθεσις ἐκδοτικῆς, δηλαδὴ κριτικῆς παρουσιάσεως τῶν Ὑμνων αὐτοῦ καὶ τῶν προβλημάτων τὰ ὁποῖα γεννοῦν οὗτοι. Εἶναι ἀκόμη ὑπόθεσις γραμματολογικῆ, δηλαδὴ ἐξετάσεως τοῦ βίου τοῦ Ποιητοῦ, τοῦ ποιητικοῦ εἴδους τὸ ὁποῖον οὗτος εἰσήγαγεν (Ὑμνων), τῆς γλώσσης, τῶν μέτρων, τῆς ἀκροστιχίδος, τοῦ ἐφρυνίου, τῆς μουσικῆς. Ἔτι δὲ καὶ τῶν σχημάτων τοῦ λόγου, τοῦ λεξιλογίου καὶ τῆς μορφώσεως τοῦ εἴδους καὶ τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ, ὅσον καὶ τῆς ἐπιδράσεως ἣν ἔσχον τὰ ἔργα του ἐπὶ τὴν καθόλου ἐξέλιξιν τῆς ὕμνογραφίας.

Πέραν ὅμως τῆς τοιαύτης φιλολογικῆς ἀσχολίας κεῖται τὸ πρόβλημα τῆς αἰσθητικῆς καταξιώσεως τοῦ Ποιητοῦ, τῆς ἐξακριβώσεως τοῦ τί ἀνήκει εἰς αὐτὸν ἀπὸ ἀπόψεως ἐμπνεύσεως καὶ πρωτοτυπίας καὶ τῶν μέσων διὰ τῶν ὁποίων πλησιάζει τὴν μεγάλην τέχνην. Δὲν ἀρκοῦν δηλονότι οἱ γενικοὶ χαρακτηρισμοὶ περὶ τοῦ Ρωμανοῦ ὡς νέου Πινδάρου, μεγάλου Ποιητοῦ καὶ μελοποιοῦ, θεοπνεύστου κήρυκος κλπ. Ἡ ἐξέτασις τῶν μέσων δι' ὧν ἐπέτυχεν οὗτος τὸ μέγα ἀναμφιβόλως ἀποτέλεσμα εἶναι καὶ τοῦτο ἔργον τῆς φιλοσοφούσης φιλολογίας, ἡ ὁποία πλὴν τῶν φιλολογικῶν δεδομένων προσεγγίζει τὸν ποιητὴν καὶ διὰ τῆς ψυχικῆς ἐκείνης ἐνεργείας ἡ ὁποία κοινώνει τὰ μυστικὰ τῶν τεχνιτῶν καὶ ἄνευ τῆς ὁποίας ἡ φιλολογικὴ ἐπιστήμη καθίσταται ξηρὰ παράθεσις στατιστικῶν διαπιστώσεων καὶ πραγματιστικῶν παρατηρήσεων.

Νῦν, ὅτε τὰ μὲν βιογραφικὰ ζητήματα τοῦ Ρωμανοῦ ἐλύθησαν, τὰ δὲ φιλολογικὰ (καὶ ἰδίᾳ τὰ τοῦ μέτρου) ἐτέθησαν ἐπὶ τῆς στερεᾶς βάσεως τῆς παραδόσεως τῶν χειρογράφων καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πράξεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, νομίζομεν ὅτι ἡ προώθησις τῆς αἰσθητικῆς ἐξετάσεως ἀπὸ τῆς ὡς ἄνω φιλολογικῆς σκοπιᾶς θὰ δεῖξῃ εἰς ἡμᾶς νέον τὸν Ρωμανὸν καὶ σύγχρονον περισσότερον ἀπὸ ὃ τι ἐφαντάσθημεν, καὶ ἀληθῆ ποιητὴν καὶ δημιουργὸν καλλιτέχνην. Αἱ γενικαὶ ἀρχαὶ τῆς αἰσθητικῆς κατανοήσεως τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι, νομίζω, αἱ κάτωθι :

α') Ἀπὸ ἀπόψεως *πρωτοτυπίας* ἡ *ὑπόθεσις* τοῦ ὕμνου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχη εὐρεθῆ ἀπὸ τὸν Ποιητὴν. Ἡ ὑπόθεσις λαμβάνεται ἀπὸ τὴν

Παλαιάν, τὴν Καινὴν Διαθήκην (ὕπὸ τὴν ἐπήρειαν κάποτε καὶ τῶν Ἀποκρυφῶν), προκειμένου περὶ βιβλικῶν προσώπων, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν Πατερικὴν φιλολογίαν, ἢ ἀπὸ τὰ μαρτυρολόγια καὶ τοὺς βίους τῶν ἁγίων, προκειμένου περὶ τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας, ἢ καὶ ἀπὸ σύγχρονα προσωπικά ἢ ἱστορικά γεγονότα. Ὅπως εἰς τοὺς ἀρχαίους τραγικούς ἢ τὸν Σαίκσπηρ σημασίαν ἔχει ὁ τρόπος τοῦ χειρισμοῦ τοῦ θέματος, οὕτω καὶ εἰς τὸν Ρωμανὸν ἢ εὐρεσις τοῦ θέματος ὑποχωρεῖ εἰς τὸν χειρισμὸν αὐτοῦ. Ἐπομένως ἡ φαντασία δὲν εἶναι ἡ πρωτεύουσα εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ μύθου, ὁ ὁποῖος πρέπει μάλιστα νὰ ἀκολουθῆ τὴν ἱερὰν παράδοσιν ἢ τὴν ἀγιολογικὴν ἐκδοχὴν. Ἡ ἔλευθερία τοῦ Ποιητοῦ περιορίζεται εἰς τὸν ἐπὶ μέρους χειρισμὸν τοῦ θέματος, διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς δράσεως τῶν προσώπων ἢ τῆς ἐκφράσεως τῶν λόγων καὶ τῶν διανοημάτων αὐτῶν.

β') Ἡ ποίησις τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι ἰδεαλιστικὴ, ἢ ἰδανικὴ, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἐσωτερικότητος τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀνυπαρξίας τοῦ ἔξω κόσμου. Ὁ φυσικὸς κόσμος ὑπάρχει, ἀλλὰ προβάλλεται ὁ ψυχικὸς κόσμος. Διὰ τὸν Ποιητὴν δὲν ἔχουν ἀξίαν αἱ περιγραφαὶ τῶν φυσικῶν καλλονῶν, ἀλλ' ἡ ἔκφρασις τῶν ψυχικῶν συναισθημάτων, ὁ ἔσω ἄνθρωπος, ὁ ἀμαρτάνων, ὁ μετανοῶν, ὁ προσευχόμενος.

γ') Ἡ ποίησις τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι ἀνθρωποποιητικὴ¹. Πάντα τὰ ἱερὰ πρόσωπα, οὐδὲ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ ἔξαιρουμένου, προβάλλονται μὲ ἀνθρωπίνην λαϊκὴν ψυχολογίαν, ἀνταποκρινόμενα πρὸς τὴν ψυχολογίαν τοῦ

¹ Ἄλλο θέμα εἶναι ἡ προέλευσις τοῦ ἀνθρωποποιητισμοῦ τούτου. Παλαιότερα ἀντίληψις ἀποδίδει εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ θεάτρον τῶν μίμων τὴν τοιαύτην διαμόρφωσιν τῶν ἱερῶν προσώπων, ἐπίδρασιν ἐλθοῦσαν εἰς τὴν ὑμνογραφίαν μέσῳ τῆς πατερικῆς ρητορικῆς, ὑπολογίζει δὲ τὸ στοιχεῖον τοῦτο ὡς λαϊκόν. Ἀνεξαρτήτως τῆς τυχόν συμπτώσεως, γεγονὸς εἶναι ὅτι ὁ Ρωμανὸς μεταξὺ τῆς μίας καὶ τῆς ἄλλης τοποθετήσεως συνειδητῶς ἐκλέγει ἐκείνην δι' ἧς θὰ δυνηθῆ περισσότερο νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τοῦ ἀκροατηρίου. Ὅτι δὲ ἡ ρητορικὴ ὡς φιλολογικὸν εἶδος ἐπηρέασε τὸν Ρωμανὸν περισσότερο τοῦ θεάτρον εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας δι' ἐμέ. Ἡ ρητορικὴ περιέκλειε τὸ δραματικὸν στοιχεῖον καὶ ἐχρησιμοποιοῖ εὐρέως τὸν διάλογον διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν δραματικὴν σύγκρουσιν. Τούτου ἐπαφελήθη ὁ Μελωδὸς περισσότερο εἰς τὰ ἔργα του, ὅπου τὰ πρότυπά του ἦσαν ρητορικά.

Περὶ τῶν σχετικῶν ζητημάτων πρβλ. Giorgio La Piana, *Le rappresentazioni sacre nella letteratura bizantina dalle origini al sec. IX con rapporti al teatro sacro d'occidente*, Grottaferrata 1912, 8^ο, σσ. 344, ἐν σσ. 160-165. Ἄλλην ἄποψιν (ἀπαράδεκτον δι' ἐμέ) ἐκθῆτει ἡ Βενετία Κόττα ἐν σσ. 35-65 (*L'origine de la mimique dans le théâtre ecclésiastique*) τοῦ βιβλίου της: *Le théâtre à Byzance par Vénétiá Cottas*, Paris 1931. Περὶ τῶν μιμικῶν ἰσμάτων καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὴν τραγωδίαν καὶ τὰς νεωτέρας παραλογάς, πρβλ. Στίλπωνος Κυριακίδου, *Αἱ ἱστορικαὶ ἀρχαὶ τῆς δημόδου νεοελληνικῆς ποιήσεως*, Θεσσαλονίκη 1934, 8^ο, σσ. 30, ἐν σσ. 17-19 (ὅτι τοιαῦτα ἄσματα δὲν ἐσώθησαν μέχρις ἡμῶν).

ἀκούοντας ἐν τοῖς ναοῖς τοὺς ὕμνους ἐκκλησιάσματος. Τοῦτο εἶναι τὸ μέγα χάρισμα τῆς ποιήσεως τοῦ Ρωμανοῦ. Χωρὶς νὰ ἐκχυδαίξη τὰ ἱερὰ πρόσωπα καταβιβάζει αὐτὰ μέχρι τῆς ἀνθρωπίνης αἰσθήσεως καὶ παρουσιάζει αὐτὰ σκεπτόμενα, δρωῖντα καὶ ἐκφραζόμενα κατ’ ἀνθρώπον καὶ δὴ συνήθη ἀνθρώπου τῆς ἡμέρας. Εἰς τοῦτο συντελεῖ καὶ ὁ διάλογος τῶν Ὑμνων.

‘Ο διάλογος εἶναι βασικὸν χαρακτηριστικὸν τῶν ρωμανικῶν ὕμνων, οἱ ὅποιοι σπανιότατα στεροῦνται αὐτοῦ. Ὅταν δὲν διαλέγονται ἐν αὐτοῖς πρόσωπα, τότε ὀμιλεῖ πρὸς τὸν Θεὸν ἢ πρὸς ἑαυτὸν ὁ Ποιητής. Διατί ὀμιλῶ περὶ *έσωτερικοῦ διαλόγου*; Διότι ὑπάρχει καὶ *έξωτερικός διάλογος*. Χωρὶς νὰ δεσμευθῶμεν ἀπὸ τοὺς τύπους τοὺς χρησιμοποιουμένους ἀπὸ τοὺς μελετητὰς τῆς κλασσικῆς φιλολογίας, οὐδ’ ἀπὸ τὴν σχετικὴν ὀρολογία, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ ποιήσις τῶν ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι μὲν κυρίως λυρική, μετέχει δ’ ὅμως καὶ τῆς διηγήσεως, πολλάκις δηλαδὴ ἀναπτύσσει ἐν ἐπεισόδιον τῆς Παλαιᾶς ἢ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἢ ἐν μαρτύριον ἑνὸς ἱεροῦ προσώπου ἢ ἀπλῶς τοῦ βίου του τὰ γεγονότα. Κατ’ ἀνάγκην ἐπομένως τὸ λυρικὸν κείμενον δὲν περιορίζεται ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν διήγησιν, ἀλλὰ χρησιμοποιεῖ τὸν διάλογον, τὸν «*έξωτερικὸν διάλογον*», τὸν πραγματικόν, κατὰ τὸν ὅποιον ἀνταλλάσσουν τὰς σκέψεις των καὶ ἐκφράζουν τὰ συναισθήματά των τὰ δρωῖντα πρόσωπα, ἢ ἀπλῶς ὀμιλοῦν διὰ νὰ μᾶς πληροφορήσουν περὶ τῶν συμβαινόντων. Ὁ πραγματικὸς αὐτὸς διάλογος εἶναι συνηθέστατος εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ρωμανοῦ, ὅπου π.χ. διαλέγεται ἡ Παρθένος μετὰ τοῦ μέλλοντος νὰ σταυρωθῆ Θεοῦ-Λόγου, εἴτε οἱ ἅγιοι μετὰ τῶν διωκτῶν των κατὰ τὸ μαρτύριον αὐτῶν. Ὁ *έξωτερικός* μάλιστα διάλογος καθιστᾷ τὸ ἔργον τοῦ Ρωμανοῦ ζωηρότερον, κινητικώτερον καὶ περισσότερον ἀνθρώπινον· τὸ μὲν διότι ὁ ποιητὴς εἰσάγει λαϊκὰς μορφὰς διαλεγόμενας πολλάκις ἀπλοϊκῶς, τὸ δὲ διότι καὶ τὰ θεῖα πρόσωπα ἐκφράζονται κατὰ τρόπον συναισθηματικὸν πλησιέστατον πρὸς τὸν μέσον ἀκροατὴν τοῦ Ὑμνου, ὄχι πλέον ὡς Θεὸς πρὸς Θεοτόκον π.χ. ἀλλ’ ὡς υἱὸς πρὸς μητέρα. Καὶ δὲν ἔχει βέβαια τὴν δραματικότητα τῆς τραγικῆς στιχομυθίας, πολλάκις ὅμως ἐξαντλεῖ τὸν ὕμνον, χρωματίζει τὰ πρόσωπα, ἐξαίρει τὰς βασικὰς αὐτῶν ἐννοίας, παιδαγωγεῖ καὶ διδάσκει. Τὰ ὀμιλοῦντα πρόσωπα διηγοῦνται, ἀποροῦν, προσεύχονται, παρακαλοῦν ἀλλὰ καὶ ὀργίζονται καὶ ἀπειλοῦν καὶ εἰρωνεύονται καὶ ἐπιπλήττουν καὶ ἀπλοϊκῶς ἐκφράζονται. Γενικῶς εἰπεῖν, ἡ χάρις τῶν Ὑμνων θὰ ἡλαττοῦτο ἀποφασιστικῶς ἂν ἐξῆρει τις τοὺς διαλόγους. Τοῦτο φυσικὰ δὲν φαίνεται ἀπὸ τὰ εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία τῆς Ἐκκλησίας μας διασωθέντα ἀποσπάσματα τῶν Ὑμνων, ἀλλ’ εἶναι φανερὸν ἀπὸ τοὺς ἔξ αὐτῶν ἀκεραίους. Σημειωτέον ὅτι εἰς τὸν *έξωτερικὸν διάλογον* ὁ Ποιητὴς κατ’ ἀρχὴν κρατεῖ τὰ ὑπὸ τῶν Γραφῶν καὶ μαρτυρολογίων παραδεδομένα, ἀλλὰ προχωρεῖ καὶ πέραν αὐτῶν, εἰς φανταστικὸς διαλόγους, οἱ ὅποιοι οὐδαμῶθεν παρεδόθησαν, διὰ τοῦτο ὅμως καὶ φαίνονται ἀληθέστεροι, καθὼς τοὺς καταξιώνει ἡ ἀλήθεια τῆς

τέχνης, διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου στοιχείου. Ἔχει ἐπομένως ὁ Ποιητὴς τὴν ἐλευθερίαν νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν διατύπωσιν ἐρωταποκρίσεων μεταξὺ τῶν προσώπων τὰ ὁποῖα εἰσάγει εἰς τοὺς Ὑμνους, χρησιμοποιοῦν δὲ τὸν εὐθὺν λόγον διὰ νὰ μᾶς παρᾶσχη τὴν ἐντύπωσιν περὶ τῶν δρώντων προσώπων, ἀφοῦ ὁ λόγος χαρακτηρίζει ὑπὲρ πᾶν ἄλλο δρώμενον. Ὁ Πέτρος κατὰ τὴν ἄρνησιν λέγει περισσότερα τῶν ὄσων παραδίδει ὁ εὐαγγελιστὴς¹. Ἡ ἁμαρτωλὴ γυνὴ κατὰ τὴν πρᾶσιν τοῦ μύρου συζητεῖ μὲ τὸν μυροπώλην καὶ ἐκθειάζει τὸν Χριστόν². Ἡ Θεοτόκος ἐπιπλήττεται σχεδὸν ἀπὸ τὸν Κύριον διὰ τὴν ἐπιμονὴν της νὰ παρακολουθήσῃ τὴν σταύρωσιν³. Ὁ ἅγιος Δημήτριος δέχεται τὴν εἰρωνεῖαν τῶν συλλαβόντων αὐτὸν στρατιωτῶν τοῦ Μαξιμιανοῦ⁴, πάντα δὲ ταῦτα πέραν τῶν ὄσων παραδίδουν ἡ Γραφὴ καὶ τὰ μαρτυρολόγια. Δὲν πρόκειται ὁμως περὶ τούτου, διότι ὁ ἔξωτερικός, ὁ πραγματικὸς διάλογος τῶν Ὑμνων εἶναι ἄλλη ὑπόθεσις καὶ ἡ διαπραγματεύσις του δὲν εἶναι θέμα τοῦ παρόντος.

II

Εἰς τὸν ἐσωτερικὸν διάλογον ὑπάρχει εἰς τὴν πραγματικότητα ἓν πρόσωπον τὸ ὁποῖον ἐν τῇ συνειδήσει του διαλέγεται πρὸς ἑαυτὸ καὶ ἀπευθύνει τὰς ἐρωτήσεις καὶ διατυπώνει τὰς ἀπαντήσεις. Μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ὁ ἐρωτῶν καὶ ἀπαντῶν συνάμα δὲν θέτει εἰς τὸ ἴδιόν του στόμα ἀμφοτέρω τοῦ διαλόγου τὰ στοιχεῖα, ἀλλ' ἐνῶ ἐρωτᾷ ἐσωτερικῶς (δηλονότι οὐχὶ πραγματικῶς διὰ τῆς φωνῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς σκέψεως), ὁμοίως ἐσωτερικῶς ἀπαντᾷ θέτων εἰς τὸ στόμα τρίτου προσώπου τὰς ἀπαντήσεις. Τὸ τρίτον τοῦτο πρόσωπον εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἐκ τῶν δρώντων ἐν τῷ Ὑμνῳ. Οὕτω καὶ ἡ ἐρώτησις καὶ ἡ ἀπάντησις ἔχουν τὴν αὐτὴν πηγὴν καὶ τὸ συζητούμενον διαφοροποιεῖται εἰς τὴν σκέψιν τοῦ προσώπου τὸ ὁποῖον ἐσωτερικῶς διαλέγεται, κατὰ βάθος δηλαδὴ ὑπόκειται αὐτὸς ὁ Ποιητὴς. Τὸ σύστημα τοῦτο δὲν εἶναι εἰς τὴν λογοτεχνίαν νέον, οὔτε περιέπεσεν εἰς ἀχρησίαν μετὰ τὸν Ῥωμανόν. Εἶναι ὁμως ἐκφραστικὸν μέσον ἀξιολογώτατον ἀπὸ αἰσθητικῆς ἀπόψεως. Ἐνῶ δηλαδὴ ὁ Ποιητὴς θὰ ἠδύνατο ὠρισμένας σκέψεις του νὰ τὰς παρουσιάσῃ ὡς ἰδικὰς του καὶ μονοτόνως νὰ τὰς διατυπώσῃ διηγηματικῶς καὶ ἐν συνεχείᾳ λόγῳ, καταφεύγει εἰς τὴν ἀπόδοσιν αὐτῶν εἰς πρόσωπον ὅπερ εἰσάγει εἰς τὸ ἔργον του. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐνῶ τὸ πρόσωπον τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκτυλίξῃ τὴν σκέψιν του καθ' ἑαυτὸ στοχαζόμενον, μονολογοῦν δηλο-

¹ Pitra, *Analecta Sacra* I, Paris 1876, σσ. 107 - 116.

² Pitra, Ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 85 - 92.

³ Ὑμνος ΚΑ' (ἐκδοθεὶς ὑπὸ Ν. Α. Λιβαδάρα, Ὑμνοι Β', 141 ἐξ.), σσ. (50 - 84 καὶ 124 - 149) ἰδίμ 165 - 201, 215 - 227.

⁴ Ὑμνος ΙΕ' (ἐκδοθεὶς ὑπ' ἐμοῦ, Ὑμνοι Β', σ. 3 ἐξ.), σσ. 54 - 59.

νότι, ὁ Ποιητὴς παρουσιάζει τοῦτο νὰ διερωτᾶται ἂν ἐσκέπτετο κατὰ τὸν Α τρόπον ποίαν ἀντίδρασιν-ἀπάντησιν θὰ προεκάλει ἀπὸ τρίτον τινὰ (δρῶν πρόσωπον συνήθως τοῦ Ὑμνου). Οὕτως ἐπιτυγχάνει διακοπὴν τῆς μονοτονίας, δημιουργεῖ διάλογον ἐκεῖ ὅπου πράγματι δὲν ὑφίσταται, διαφοροποιεῖ τὰ συγκρουόμενα πρόσωπα, τὰ συναισθήματα καὶ τὰς ἰδέας αὐτῶν, καὶ προδιαγράφει πιθανὰς ἐκβάσεις τῶν δρωμένων, αἱ ὁποῖαι ἐν τούτοις εἰς τὴν πραγματικότητα ὑπάρχουν μόνον εἰς τὴν ἰδίαν του σκέψιν. Ἀκόμη ὁ Ποιητὴς δύναται νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν ἔκφρασιν τῶν ποιητικῶν του πιθανοτήτων ὑπὸ τύπον ὑποθέσεων ἐκφερομένων ἐν τῷ διαλόγῳ, καὶ ὅταν τοῦτο θὰ τοῦ ἦτο ἀπηγορευμένον ἀπὸ τὰ στενὰ ἱστορικὰ πλαίσια τὰ ὁποῖα προδιέγραφεν ἢ διήγησις τῆς Γραφῆς ἢ τοῦ μαρτυρολογίου, διήγησις τὴν ὁποίαν ἐκεῖνος ὡς πιστὸς κληρικὸς δὲν δύναται ν' ἀθετήσῃ.

Τέλος ὁ Ρωμανὸς χρησιμοποιεῖ τὸν ἔσωτερικὸν διάλογον διὰ νὰ δείξῃ τὰς σκέψεις ἐνὸς προσώπου τοῦ Ὑμνου του. Ἀντὶ νὰ ὑπεισέλθῃ ὁ ἴδιος ἀπειθείας εἰς τὴν διαπίστωσιν αὐτὴν καὶ νὰ τὴν ἐκφράσῃ ὡς ἴδιον συμπέρασμα, μεταχειρίζεται κάτι ἀνάλογον πρὸς τὸν θεατρικὸν μονόλογον. Εἶναι γνωστὸν ὅτι, ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος, εἰς τὸ θέατρον ὁ συγγραφεὺς, μὴ δυνάμενος ἄλλως νὰ καταστήσῃ γνωστὰς εἰς τοὺς ἀκροατὰς τὰς σκέψεις τῶν ἡρώων του, θέτει εἰς τὸ στόμα αὐτῶν μονολόγους, τοὺς ὁποίους οὗτοι μεγαλοφώνως ἀπαγγέλλουν ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Κάποτε οἱ μονόλογοι αὗτοι λέγονται καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ τρίτων, ὑποδηλώνουν δὲ τὰς προθέσεις περαιτέρω δράσεως τοῦ ὁμιλοῦντος. Ὁ θεατὴς ἀντιλαμβάνεται τὸ ἀφύσικον τοῦ πράγματος, διότι εἰς τὴν ζωὴν οὐ μόνον σπανιώτατα μονολογοῦμεν ἀλλὰ καὶ οὐδέποτε τὰς μυχιατὰς τῶν σκέψεών μας χαμηλοφώνως ἐκφράζομεν ἐπὶ παρουσίᾳ τρίτων. Ἄλλ' ἢ σκηنيκὴ οἰκονομία ἐπιβάλλει τοῦτο εἰς τὸ θέατρον. Ὁ ὑμνογράφος ὅμως δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ δώσῃ θεατρικὴν μορφήν εἰς τὸν μονόλογον τῶν προσώπων τῶν Ὑμνων. Καὶ τοῦτο διότι ἔχει τὴν εὐχέρειαν νὰ παρουσιάσῃ τὸν μονόλογον ὡς σκέψεις καθ' ἑαυτὸν τοῦ προτύπου τοῦ Ὑμνου, τὸ ὁποῖον οὕτω διαλέγεται μετὰ τοῦ ἑαυτοῦ του. Τὸ δύσκολον τοῦτο ἔργον δίδει ἰδιαιτέραν χάριν εἰς τοὺς Ὑμνους, ὡσάκις ἀπαντῶμεν ἐναλλαγὴν πραγματικῶν διαλόγων, ἐκφραζομένων δηλονότι μεγαλοφώνως μεταξὺ δύο προσώπων, καὶ ἔσωτερικῶν διαλόγων, δηλαδή μονολόγων τοῦ προσώπου, ὅπερ καθ' ἑαυτὸ διαλεγόμενον διατυπώνει τὴν μυχίαν του σκέψιν καὶ ἐτοιμάζει τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἐπακολουθοῦντος ἑξωτερικοῦ διαλόγου. Διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μᾶς δίδεται ἡ εὐκαιρία νὰ παρακολουθήσωμεν τὸν ἔσω ἄνθρωπον, πῶς οὗτος δηλαδή ἀντιμετωπίζει τὰ γεννώμενα προβλήματα, καὶ τὴν ἐξωτερικευσιν τῶν σκέψεων τοῦ ἀνθρώπου τούτου, ἢ ὁποῖα δὲν ἀποδίδει πάντοτε τὴν ἔσωτερικὴν σκέψιν. Ἡ τέχνη ἐν προκειμένῳ δὲν εἶναι εὐκόλος ὅσον φαίνεται, ὅταν μάλιστα τὰ ἐν τοῖς Ὑμνοῖς πρόσωπα δὲν εἶναι οὔτε ἀφελεῖς λαϊκοὶ τύποι, δοῦλοι ἢ ὑπηρέται, οὐδὲ πονηροὶ τινες δολοπλόκοι, ἀλλὰ σκεπτόμενοι καὶ ἄλλα

ἐκφράζοντες, ἀλλὰ ἱερά, ὡς ἡ Θεοτόκος, ὁ ἀρχάγγελος Μιχαήλ, ὁ θεοπάτωρ Ἰωσήφ κλπ. Ἄλλ' ἡ δυσκολία αὕτη ἔχει χρησιμώτατον ἀντίβαρον: Ὁ ἀκροατῆς τοῦ Ὑμνου (καὶ λέγω πάντοτε ὁ ἀκροατῆς, διότι οἱ Ὑμνοὶ ἐψάλλοντο, δὲν ἀνεγινώσκοντο), αἰσθάνεται τὸν τρόπον αὐτὸν τῆς ἐκδηλώσεως, τὴν κύμανσιν δηλαδὴ τῆς ἐσωτερικῆς σκέψεως καὶ τῆς ἐκφράσεως, πολὺ πλησιέστερον πρὸς ὃ τι συμβαίνει καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον. Διότι καὶ ὁ τιμιώτερος ἄνθρωπος καὶ ὁ εἰλικρινέστερος συζητητῆς, πρῶτον σχηματίζει ἐσωτερικῶς τὴν σκέψιν του καὶ μετὰ ταῦτα ἐκφράζει ἐξ αὐτῆς τὸ δέον λεχθῆναι.

III

Διὰ νὰ ἔλθωμεν εἰς συγκεκριμένα, θέλω πρῶτον νὰ φέρω παράδειγμα τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτοῦ διαλόγου ὁ ὁποῖος εἰς τὴν πραγματικότητα εἶναι μονόλογος, διατύπωσις σκέψεως. Καὶ τὸ παράδειγμα λαμβάνω ἀπὸ τὸν Ὑμνον εἰς τὸν *Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου*, κολοβὸν δυστυχῶς, ἄγνωστον τέως, ἕως οὗ ἐξεδόθη πρὸ τετραετίας διὰ τοῦ πρώτου τόμου τῆς ὑπὸ τὴν καθοδήγησίν μου ἐκδόσεως¹. Ὁ ὕμνος αὐτός, ἔχων ἐφύμνιον τὸ «*Χαῖρε νύμφη ἀνύμφευτε*», πείθει — ἐμὲ τοῦλάχιστον — ὅτι εἶναι ὁ πραγματικῶς ποιηθεὶς διὰ τὴν 25ῃν Μαρτίου, καὶ ὅτι ὁ Ἀκάθιστος δὲν ἐγράφη ποτὲ ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ.

Ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἐν λόγῳ ὕμνου εἶναι ἡ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, δηλαδὴ ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ πρὸ τῆς Μαρίας, εὐρισκομένης εἰς τὸν ταπεινὸν οἰκίσκον τοῦ Ἰωσήφ ἐν Ναζαρέτ, ἡ ἀγγελία τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου, ἡ ἄμεσος σύλληψις τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ προκληθεῖσα ἐκ τῶν συμβάντων ἐντύπωσις εἰς τὸν σώφρονα μνήστορα Ἰωσήφ, ὁ ὁποῖος ταχέως πείθεται ὅτι πρόκειται περὶ θείας παρουσίας, οὐχὶ δὲ περὶ κλεψιγαμίας.

Τὸ θέμα εἶναι κλασσικόν, μὲ βάσιν πάντοτε τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Λουκᾶ καὶ τὰς εἰς αὐτὸ ὁμιλίαις τῶν Πατέρων, ἰδίᾳ δὲ τὰς εἰς τὸν *Γρηγόριον ἐπίσκοπον Νεοκαισαρείας τὸν Θανματουργὸν* (213-270 ἢ 275) ἀποδιδόμενας ὁμιλίαις: «*Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου Παρθένου τῆς Μαρίας, λόγοι πρῶτος, δεύτερος καὶ τρίτος*» (Migne, PG X, στ. 1145-1178)².

¹ Ὑπὸ Ἰωάννου-Θεοφάνους Παπαδημητρίου. Πρβλ. Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ Ὑμνοὶ ἐκδιδόμενοι ἐκ πατριακῶν κωδίκων, Α', 1953, σσ. 301-323. Ὁ ἐκδότης (σσ. 304-305) ὑπέδειξεν ὡς πηγὰς τοῦ ὕμνου τοὺς λόγους Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ καὶ Ἰωάννου Χρυσοστόμου (spuria) PG 60, 755. Ἄλλ' ὁ τελευταῖος οὗτος δὲν δύναται νὰ ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον τοῦ Ρωμανοῦ. Ἀνάλυσίν του βλέπε παρὰ G. La Piana, Ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 105-109.

² Ὁ P. Godet, DTC, VI, στ. 1846, θεωρεῖ γνήσιον τὸν πρῶτον μόνον λόγον εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν. Ὁ Ρωμανὸς πάντως εἶχεν ὑπ' ὄψιν καὶ τοὺς τρεῖς. Ὁ G. La Piana, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 100, κατατάσσει τὴν «*δραματικὴν*» ταύτην ὁμιλίαν εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν, ἐκείνην δι' ἧς παραδίδονται ἀποσπάσματα ἀνήκοντα εἰς ἀρχαίας δραματικὰς ὁμιλίαις. Περὶ τῆς τρίτης ὁμιλίας, ἣν θεωρεῖ (σσ. 100-

Ἄλλὰ δι' ἡμᾶς σημασίαν ἔχει ὁ χειρισμὸς τοῦ θέματος, πάντοτε μὲν προκειμένου περὶ βυζαντινοῦ ποιητοῦ, ἰδιαίτατα δὲ περὶ τοῦ ἡμετέρου Ρωμανοῦ, ὁ ὁποῖος διὰ τῶν διαλόγων ἔφερε τὰ τρία ἱερά πρόσωπα, τὴν Μαριάμ, τὸν ἄγγελον (Γαβριήλ) καὶ τὸν Ἰωσήφ ἐγγύτερον πρὸς τοὺς πιστοὺς καὶ τὰ ἀνθρώπινα αὐτῶν αἰσθήματα. Καὶ εἰς τοῦτο βασικῶς ἠκολούθει τὸ ρητορικόν του πρότυπον, τὸ ὁποῖον ἐξελαίκευε καὶ ἐπέβαλλε μὲ τὴν χάριν τῆς μελωδίας καὶ τὴν συντομίαν τοῦ Ὑμνου.

Τὸ πρῶτον ἐκ τῶν εἰσαγομένων εἰς τὸν ΙΔ' ὕμνον προσώπων εἶναι ὁ ἄγγελος, ὁ ἀρχιστράτηγος Γαβριήλ, «*σύνθεμα φιλανθρωπίας δεξάμενος*», λαβὼν διαταγὴν τῆς ἀγγελίας τῆς ἐνανθρωπήσεως, τὸ ὄργανον διὰ τοῦ ὁποίου ἐγένετο ἡ σύλληψις τοῦ Κυρίου, διότι αὕτη συνέπεσε μὲ τὸν χαιρετισμόν. Ἐν προκειμένῳ ἰδοὺ πῶς ὁ Γρηγόριος ὁ Θαυματουργὸς¹ παριστᾷ τὸν ἄγγελον καὶ τὸ «*σύνθεμα*»: «*Τῷ μηνὶ τῷ ἔκτω, ἀπεστάλη Γαβριήλ πρὸς Παρθένον. Ὅς πάντως που τοιαύτας ἐπιτολὰς δεξάμενος· Λεῦρο, λοιπόν, ὦ ἀρχάγγελε, ἕπουργὸς γενοῦ φοβεροῦ μυστηρίου, ἀποκεκρυμμένου, διακόνησον τῷ θαύματι.... λάλησον εἰς τὰ ὄρα τῆς λογικῆς κιβωτοῦ, ἐτοιμασαί μου τῆς ἀκοῆς τὰς εἰσόδους. Ἄλλὰ μὴ θορυβήσης, μηδὲ ταράξης τὴν ψυχὴν τῆς Παρθένου...*» (στ. 1175). Ἡ τελευταία αὕτη παραγγελία ἔχει ἰδιάζουσαν σημασίαν, διότι ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸν Γαβριήλ τὸ δικαίωμα τῆς ἐπιβολῆς ποινῆς εἰς τὴν Μαριάμ, ἐὰν αὕτη δυσπιστήση. Καὶ συνεχίζει ὁ Γρηγόριος Θαυματουργός: «*Ἦκουσεν ὁ ἀρχάγγελος ταῦτα, καὶ καθ' ἑαυτόν, ὡς εἰκόσ, ἐλογίζετο· Ξένον τὸ πρᾶγμα τοῦτο· ὑπερβαῖνον ἔννοιαν τὸ λαλούμενον. Ὁ τοῖς χερουβείμ φοβερός, ὁ τοῖς σεραφεῖμ ἀθεώρητος, ὁ πάσαις ταῖς οὐρανίαις [ἀγγελικαῖς] δυνάμεσιν ἀκατανόητος, εἰδικὴν συντυχίαν ἐπαγγέλλεται κόρη· αὐτοπρόσωπον παρουσίαν μνηύει, μᾶλλον δὲ εἴσοδον δι' ἀκοῆς ὑπισχεῖται· καὶ ὁ τὴν Εὐάν καταδικάσας, τὴν αὐτῆς θυγατέρα τοσοῦτον δοξάζειν ἐπιέγεται; Λέγει γάρ· ἐτοιμάσαι μοι τῆς ἀκοῆς τὰς εἰσόδους. Ἄλλὰ μὴ δύναται γαστήρ χωρεῖν τὸν ἀχώρητον; Ὅντως τοῦτο φοβερόν τὸ μυστήριον*» (στ. 1176). Ἐπακολουθεῖ συζήτησις μεταξὺ Γαβριήλ καὶ Θεοῦ², κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἀρχάγγελος πείθεται περὶ τῆς ἀποστολῆς του.

101) πολὺ μεταγενεστέρων τοῦ φερομένου συγγραφέως, πρβλ. τοῦ αὐτοῦ G. L. A. Piana, Una omelia inedita di S. Gregorio Niseno e le omelie eἰς τὸν Εὐαγγελισμόν attribuite a Gregorio Taumaturgo, Roma 1909. Οὐδεὶς δέχεται ὅτι ἡ ὁμιλία εἶναι προγενεστέρα τοῦ ε' αἰῶνος.

¹ Λόγος τρίτος PG X, στ. 1171 - 1178.

² «*Ταῦτα τοῦ ἀγγέλου ἐν θυμῷ μου ἐνοῦ, ὁ Δεσπότης φηοῖν πρὸς αὐτόν. Τί ταράττη καὶ ξενίζει, ὦ Γαβριήλ; Οὐδ' ἐμὸν ἀπεστάλης πρὸς Ζαχαρίαν τὸν ἱερέα;... οὐκ ἀπιστοῦντι τῷ ἱερεῖ, τὸ τῆς σιωπῆς προσήγαγες πρόσιμον; Οὐ κατεδίκασας τὸν προεβύτην τῆ ἀφωνία; οὐχὶ σὺ ἀπεφῆνω, ἐγὼ δὲ ἐκύρωσα... Μὴ ἀδύνατον παρ'*

Εἰς τὸν ὕμνον ΙΔ' ἄλλως διεξάγονται τὰ πράγματα. Οἰοσδήποτε ἄλλος ποιητῆς (ἀνεπηρεάστος ἀπὸ τὴν πατερικὴν ρητορικὴν) θ' ἀπέστειλε τὸν Γαβριὴλ θαρσαλέον εἰς τὸ ἔργον τοῦ εὐαγγελισμοῦ. Ὁ Ῥωμανὸς παραβλέπει τὴν συζήτησιν μεταξύ Γαβριὴλ καὶ οὐρανοῦ Πατρὸς, οἷαν παρουσιάζει αὐτὴν ὁ Γρηγόριος Θαυματουργός. Ὅσα λέγει ἐσωτερικῶς ὁ Γαβριὴλ εἶναι αἱ προσωπικαὶ τοῦ ἀμφιβολίας, οἱ στοχασμοὶ του, οἱ δισταγμοὶ του, ὁ ἐσωτερικὸς μονόλογος τῆς ἀμφιβολίας, μὴ ἐξελισσόμενος εἰς φυσικὸν διάλογον. Ὁ Ῥωμανὸς ἐνσαρκώνει τὸν ἀρχιστράτηγον συνεσταλαμένον, ἀποροῦντα ἀνθρωπίνως πρὸ τοῦ μυστηρίου τοῦ ὁποῖου γίνεται συνεργός, οἰοῦντι δισταζόντα: « *Ὁλος, φησὶν, ὁ οὐρανὸς | καὶ ὁ πύρινος θρόνος | οὐ χωρεῖ μου τὸν δεσπότην* | *καὶ ἡ εὐτελής αὐτὴ (ἡ Μαριάμ) πῶς ὑποδέχεται; | ἄνω φρικτὸς καὶ κάτω πῶς ὀρατός;* ». Πῶς εἶναι δυνατὸν ὁ ἀχώρητος Θεός, τὸν ὁποῖον δὲν χωρεῖ ὁ οὐρανὸς καὶ ὁ ἐν αὐτῷ πύρινος θρόνος, νὰ χωρήσῃ ἐντὸς τῆς γαστρὸς τῆς χοϊκῆς Ἑβραϊοπαιδὸς; Ἄφου λοιπὸν ἀμφιβολία περιεβλήθη, δὲν συζητεῖ, ὡς εἰς τὸν λόγον τοῦ Γρηγορίου. Πείθει αὐτὸς ἑαυτὸν, διαλογιζόμενος: « *πάντως ὡς (ὁ Θεὸς) βούλεται (γεννηθῆτω)* », καὶ ἐλέγχει αὐτὸς ἑαυτὸν: « *Τί οὖν ἴσταμαι καὶ οὐχ ἴπταμαι | καὶ τῇ κόρῃ φθέγγομαι. Χαῖρε νύμφη ἀνύμφευτε;* » (οἶκος β'). Οὕτως ἔχει ἡ προσταγὴ τοῦ Κυρίου, οὐδὲ πρέπει νὰ ὑπάρξῃ βραδυπορία, ἔμπρὸς λοιπὸν ἄς ἐκτελεσθῇ¹. Εἰσηλθεν ἐπομένως εἰς τὴν ταπεινὴν καλύβην τῆς Ναζαρετ καὶ ἀπηύθυνε τὸν λόγον πρὸς τὴν ἄγαμον: « *Χαῖρε, μετὰ σοῦ ὁ Κύριος!* ».

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὁ ἱερός εὐαγγελιστῆς Λουκᾶς λέγει: « *ἡ δὲ (Μαριάμ) ἰδοῦσα (τὸν ἄγγελον) διεταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ καὶ διελογίζετο ποταπὸς εἶη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος* »². Ὁ Ῥωμανὸς ἀποδίδει ὡς ἑξῆς

ἔμοι τῷ κίσαντι πᾶν ῥῆμα; Πῶς οὖν ἀμφιβολία περιεβλήθη; Τί οὖν πάλιν [εἶπεν] ὁ ἄγγελος; Δέσποτα, τὸ θεραπεῦσαι τὰ τῆς φύσεως σφάλματα... ἔργον ἐστὶν τῆς σῆς δυνάμεως, ἐκ συννηθείας τελούμενον... Τὸ δὲ παρθένον τεκεῖν μὴ συννυχούσαν ἀνδρὶ, ἀνώτερον ἐστὶν πάντων τῶν νόμων τῆς φύσεως... Καὶ ὁ Δεσπότης φησὶν. Πῶς με ἐχώρησεν ἡ σκηνὴ τοῦ Ἀβραάμ; Καὶ ὁ ἄγγελος φησὶν. Ἐπειδὴ εἶχεν τῆς φιλοξενίας τὸ πέλαγος... Καὶ ὁ Δεσπότης φησὶν... » (στ. 1176).

¹ Εἰς τὸν Γρηγόριον Θαυματουργὸν ἀπλῶς: « *λοιπὸν ὁ ἄγγελος ἐξεπλήρου τὸ προσταχθέν καὶ πρὸς τὴν Παρθένον εἰσελθὼν, ἐβόησεν πρὸς αὐτὴν λέγων· Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ* » (στ. 1177).

² Ἐν Τοῦ αὐτοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου ἐπισκόπου τῆς Νεοκαισαρείας Πόντου, τοῦ θαυματουργοῦ, ἐγκώμιον εἰς τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς Παναγίας Θεοτόκου καὶ αἰ Παρθένου τῆς Μαρίας, λόγῳ β', Migne. PG X, 1156 - 1170, ἰδοὺ πῶς ἔχει ὁ χειρισμὸς τοῦ θέματος: « *...ἀθήνης γὰρ πρὸς πάσας τὰς διαλέξεις τῶν ἀνθρώπων εὐύγχανεν· καὶ τὴν ἡσυχίαν ὡς μητέρα σωφροσύνης καὶ ἀγνείας ἡσπάζετο... Καὶ καθάπερ ἂν τις λαμπρὰν σιολὴν περιβεβλημένος, πολὺν ποιεῖται λόγον, μὴ τις μολυσμὸς ἢ ῥυπὸς πόθεν προσέγνηται· οὕτως ἡ ἁγία Μαρία ἐν ἑαυτῇ διεννοεῖτο καὶ ἔλεγε· Μὴ ἵνα ἄρα κατωσκενὴν ἢ θωπεῖαν ἢ θεραπείαν κέκηται; Μὴ τὸ χαῖρε τοῦτο*

τὴν σκηνήν. Μετὰ τὴν ἀγγελίαν, τὸν χαιρετισμὸν διὰ τοῦ ὁποίου συνετελέσθη ἡ σύλληψις¹: « *Ἡ (δὲ) παῖς πρὸς τὴν μορφὴν | τοῦ φαεινοῦ οὐδόλως ἐθάρορσεν, | ἀλλ’ εὐθύς ἐπὶ τὴν γῆν ἔκλινε τὴν κεφαλὴν, καὶ ἠσύχαζεν* ». Καὶ κατόπιν « *νοῦν συνῆψεν εἰς νοῦν καὶ φρένα εἰς φρένα συμβιβάζει* », προσπαθεῖ δηλονότι νὰ ἐννοήσῃ συλλογιστικῶς τί συνέβη, « *βοῶσα* ». Αὐτὴ ἢ μετοχὴ « *βοῶσα* » δὲν δηλοῖ ἐδῶ τὴν πραγματικὴν ἐνέργειαν τῆς ἰσχυρᾶς καὶ βροντώδους καλιᾶς, πρὸς τὴν ὁποίαν ἄλλως τε δὲν συμβιβάζεται ἢ περιστασις, ἀλλὰ τὴν ἰσχυρὰν ἐσωτερικὴν φωνὴν τῆς σκέψεως. Ἐνῶ μορφοποιοῦμεν ἐσωτερικῶς τὸν λόγον σκεπτόμενοι, εἶναι δυνατὸν ὁ ἐσωτερικός οὗτος λόγος νὰ εἶναι σιγανός, καὶ ὁμοίως εἶναι δυνατὸν (ἀναλόγως τῶν συναισθημάτων ὅφ’ ὧν διακατεχόμεθα) νὰ εἶναι βοή². Σκέπτεται λοιπὸν ἡ Μαριάμ: « *Τί ἐστι τοῦτο ὅπερ βλέπω; τί σκέφομαι; | εἶδος πυρός, φωνὴν δὲ ἔχει ἀνδρὸς ὁ παριστάμενος, | καὶ ταράττει με· θαρρύνει με | ὅτι τοῦτο λέγει μοι· χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε* » (οἶκος γ’).

‘Ο ἀρχιστράτηγος νικᾷ, εἰς ἀπάντησιν, τὴν δειλίαν του καὶ ἐπεξηγεῖ τὴν σημασίαν τοῦ εὐαγγελισμοῦ καὶ τὴν πυρίνην μορφὴν του: « *τί δειλιᾷς ἐμὲ τὸν τρέμοντά σε;* ». Ἄλλ’ ὁ δισταγμὸς διακατέχει ἀκόμη τὴν εὐαγγελισθεῖσαν Κόρην· οὔτε ὁ ἄγγελος ἀφίπταται εὐθύς μετὰ τὰς ὧς ἄνω ἐξηγήσεις, οὔτε ἡ Κόρη δίδει ταχέως ἀπάντησιν· « *ἀλλ’ ὅτε τούτων τῶν λόγων ἤκουσεν ἡ Παναγία εἶπεν ἐν διανοίᾳ* ». Ἐδῶ πλέον δὲν βοᾷ ἐν διανοίᾳ, διότι θυμικῶς ἔχει καταπέσει ἢ ἐκπληξίς καὶ τὸ θάμβος, ἀλλ’ ἡ ἀπορία ἀκόμη εἶναι ζῶσα:

λύπης αἰτιὸν μοι γεννήσεται, καθὼς πάλοι τῇ προμήτορι Εὔα ἡ ὀφροδαίμονος συνέργητος παραδοχὴ τῆς χρησιολογίτου ὑποσχέσεως τῆς θεώσεως; Μὴ πάλιν εἰς ἄγγελον φωτὸς μετασημαιοθεὶς ὁ ἀρχέκακος δαίμων καὶ τῷ ἐμῷ μνήστορι φθονῶν τῆς ἄγαν σωφροσύνης, καὶ τοῦτω προβαλὼν δι’ ὁμίλλας τάχα χρηστῆς, καὶ μὴ ἰσχύσας ὡς στερεὸν νοῦν τὸν ἄνδρα ἀπατήσῃ, ἐμοὶ προσῆλθεν ὡς ἀπαλωτέρα κεκοσμημένη τῇ διανοίᾳ καὶ χαῖρε ἐπιφωνεῖ τὸ ἐς ὕστερον ἄχαρι; Μὴ ἄρα ὁ μακαρισμὸς καὶ ἀσπασμὸς ἐν εἰρωνείᾳ γέγονε; Μὴ τις ἰὸς ἐν τῷ μέλιτι κέκρυπται; Μὴ λόγος μὲν εὐαγγελιζομένου, σκοπὸς δὲ σολοῦντος; Ἦν γὰρ οὐκ οἶδεν αὐτός, πόθεν ἀσπάσεται; Ταῦτα ἐν ἑαυτῇ διεπόρει καὶ ἔλεγεν. Τότε πάλιν ὁ ἀρχάγγελος προσφωνεῖ αὐτῇ... Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ... » (στ. 1127). ‘Ο νοερὸς διαλογισμὸς ὑπάρχει καὶ εἰς τὸν λόγον τοῦ Γρηγορίου καὶ εὐρύνεται.

¹ « *τῆς δὲ φωνῆς τοῦ ‘Χαῖρε, κεχαριτωμένη’ πρὸς αὐτὴν γενομένης, διὰ τῆς ἀκοῆς εἰσῆλθεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς τὸν ἀμίαντον ναὸν τῆς Παρθένου· καὶ ἠγιάσθη ἡ ἔννοια σὺν τοῖς μέλεσιν* » Γρηγόριος Θαυματουργός, Ἔνθ’ ἄνωτ., στ. 1164.

² Ἐκ τῶν παρατιθεμένων ἐν τῇ παρουσίᾳ μελέτῃ χωρίων τὸσον τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ ὅσον καὶ τοῦ Ρωμανοῦ, ἐξάγεται ἡ ἐν προκειμένῳ χρῆσις τῶν ἐν λόγῳ ρημάτων, ἧτις εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρμηνεύσῃ πληθὺν ἄλλων χωρίων ὅπου ταῦτα κεῖνται ἐπὶ διαλογισμῶν. Πρβλ. εἰς τὰ spuria Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Λόγον εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν *Migne*, PG 60, στ. 758 « *Δοιπὸν τὴν ἰδίαν ψυχὴν (ὁ Ἰωσήφ) ταῖς θλίψεσιν ἐβασάνισεν· Οἶμοι, λέγων, τί ποιήσω ἐγώ;* » καί: « *Ὡς δὲ ἠπιστεῖτο ἡ Παρθένος, ὑπὸ νοήσεσσι λοιπὸν εἰς ἕτερον λογισμὸν ἤλθε Μαρία λέγουσα* » (αὐτόθι). Πρβλ. περὶ αὐτ. σσ. 19 - 21.

Πῶς νὰ ἐννοήσῃ τὰ νέα τοῦ ἀγγέλου, τὴν ἐξηγήσιν ὅτι θὰ τέξῃ υἱόν; Ἐπειδὴ ὁ ἀγγελὸς δὲν ἔμαθεν ὅτι εἶναι κόρη καὶ μάλιστα ἠρραβωνισμένη μὲ ξένον ἄνδρα; δὲν γνωρίζει ὅτι δὲν ἐγνώρισεν ἀνδρικήν ἀγκάλην; Οὕτως ἔχομεν τὸν δευτέρου ἐσωτερικὸν διάλογον (πρὸς ἑαυτὴν) τῆς Θεοτόκου: « *Τὰ πρότερα ἤκουσα, | καὶ οὐ συνῆκα· καὶ πῶς μάθω τὰ ὕστερον; | ἀσπασμὸν εἶπεν ἐμοὶ | ὁ παρεστῶς, καὶ οὐ νοῶ τὸ τελούμενον. | καὶ ἰδοὺ ἄλλο φρικτὸν | ἐν τοῖς ὠσὶ μου ἐπέθηκεν· | εἶπε γὰρ ὅτι ὕιόν | βαστάζεις καὶ τίκεις* », | καί-τοι ἄνδρα οὐ γινώσκω· | τάχα οὐκ ἔμαθεν | οὗτος ὅτι ἐσφράγισμαι; | ἄρα ἀγνοεῖ | ὅτι παρθένος εἰμί; ὄντως οὐ πείθομαι· | εἰ μὴ ἔμαθε καὶ κατέ-μαθεν, | οὐκ ἂν ἦλθε λέγων μοι· | Χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε » (οἶκος ε'). Μετὰ τὴν ἐσωτερικὴν ταύτην σκέψιν, ἡ Παρθένος ζητεῖ νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν ταυτότητα τοῦ πρὸ αὐτῆς ἱσταμένου φαινοῦ προσώπου, τὴν προέλευσιν αὐτοῦ καὶ τῶν λόγων του, ποῦ ἐλέχθησαν ταῦτα τὰ ὁποῖα μεταβιβάζει. Διότι ἂν μάθῃ μὲ ποῖον ὀμιλεῖ θὰ ἐννοήσῃ καὶ τὴν ἀξίαν τῶν λεγομένων (οἶκος ς')¹.

Ὁ ἀρχιστράτηγος δὲν ἀπαντᾷ εὐθέως, ἀλλὰ μονολογεῖ καθ' ἑαυτόν. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ κατὰ τὴν ὁποῖαν δὲν ἔγινε πιστευτὸς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τοὺς ὁποίους ἔφερε θεϊκὸν μήνυμα. Καὶ ἄλλοτε ὁ Ζαχαρίας ἠπίστησεν εἰς τοὺς λόγους του περὶ γεννήσεως τοῦ Ἰωάννου Προδρομοῦ. Καὶ τότε μὲν κατεδίασε τὸν πρεσβύτερον δεσμεύσας τὴν φωνὴν αὐτοῦ, καταστήσας τὸν Ζαχαριαν ἄλαλον. Ἄλλ' ἐδῶ δὲν δύναται νὰ πράξῃ τι ἀνάλογον, διότι τρέμει πρὸ τῆς συλλαβούσης ἤδη τὸν Κύριον Παρθένου (οἶκος ζ'). Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀνθρωπίνη ψυχολογία τοῦ Γαβριήλ: Δὲν μὲ βλέπετε πὺν εἶμαι ἀγγελος; Δὲν πιστεύετε ὅτι εἶμαι ἀπεσταλμένος ἐξ οὐρανοῦ; Τί νὰ σοῦ κάμω! Ἐγὼ εἶμαι πὺν κατέστησα ἄλαλον τὸν Ζαχαριαν, ἀλλὰ μέχρις αὐτοῦ τοῦ σημείου δὲν φθάνει ἡ δύναμίς μου ἐδῶ, μολονότι ἡ συμπεριφορὰ σου μοῦ κακοφαίνεται. Διότι φοβοῦμαι ὅτι ἂν ἐπιβάλω ποινὴν εἰς τὴν Παρθένον θὰ μὲ καταστρέψῃ ὁ Κύριος καθὼς τοὺς ἀπειθήσαντας ἀγγέλους (οἶκος η'). Καταπίνει λοιπὸν τὸν θυμὸν του, τὴν ἀνθρωπίνην του ἀδυναμίαν, ὁ ἀρχιστράτηγος καὶ ἀπαντᾷ δι' ὀλίγων: Πῶς κατὰ τὴν ἔξοδον τῶν Ἰσραηλιτῶν

¹ Ἰδοὺ ὁ χειρισμὸς τοῦ θέματος ἐν Γρηγορίου Θαυματουργοῦ, Εἰς Εὐαγγελισμὸν ὁμιλίᾳ α', *Migne*, PG X, στ. 1145-1156: « (Καὶ) οὐ πρότερον ἢ ἅγια τὸ δῶρον ἐκατέργασεν ὑποδέξασθαι, πρὶν ἂν μάθῃ τίς ὁ πέμψων, καὶ τί τὸ δῶρον, καὶ τίς ὁ φέρων. Ταῦτα καθ' ἑαυτὴν διηπόρει ἡ ἅγια λέγουσα, φησὶ πρὸς τὸν ἄγγελον. Πόθεν ἡμῖν οὕτως τὴν εὐλογίαν ἐξεκόμισας; Ἐκ ποίων ἡμῖν θησαυρῶν ὁ μαργαρίτης τοῦ λόγου ἀπέσταλται; Πόθεν ἡμῖν ἡ δωρεὰ τὴν ὑπόθεσιν [ὑπόσχεσιν] κέκτηται; Ἐξ οὐρανοῦ παραγένοντας, ἀλλ' ἐπὶ γῆς βαδίσεις· ἀνθρώπου χαρακτηῖρα ἐπιδεικνύεις, καὶ λαμπάδα φωτὸς ἀστράπτεις. Ταῦτα ἐν ἑαυτῇ ἡ ἅγια διενοεῖτο, τοιοῦτοις δὲ λόγοις ὁ ἀρχάγγελος τὴν διάκρισιν αὐτῆς ἔλυσεν, εἰπὼν πρὸς αὐτήν. Πνεῦμα ἅγιον... μὴ φοβοῦ Μαριάμ » (στ. 1149).

ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἢ θάλασσα ὄφθη ξηρά, πάλιν δὲ ἐγένετο θάλασσα ; « *Οὕτως γίνεται καὶ ἡ μήτρα σου* ». Ἄλλ' ἢ Θεοτόκος ἀντιδρᾷ ἐνεργητικώτερον, ζητεῖ νὰ μάθῃ « *πῶς ἢ ἀναρότρευτος ἄρουρα ἀγεωργήτως* » δώσει « *καρπὸν μὴ δεξαμένη σπορὰν μηδὲ τὸν σπείραντα* » (οἶκος θ') καὶ ὁ Γαβριὴλ τέλος ἐξηγεῖ ὅτι « *οὐκ ἔσται χρεία μεσιτεύοντος* » : « *Ἄγγελος πέλω ἐγὼ* » καὶ παρὰ τὴν ἰδιότητά μου δὲν ἐνόμισα ὅτι ἤμπορῶ νὰ μεσιτεύσω εἰς ὑπόθεσιν προδιατυπωθεῖσαν διὰ τοῦ θαύματος τῆς διαβάσεως τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Ἡ Θεοτόκος συνέρχεται, πείθεται : « *σὺγγνωθι, νῦν σε ἐπέγγων* | *φόβω γὰρ νῦν συνεσχέθην* | *τοῦ κάλλους σου, τῆς θέας σου, | τῆς φωνῆς σου, διαφόρους θροοῦντων με* ». Ἐν συνεχείᾳ (οἶκος ια') ἀναπτύσσεται διὰ περισσοτέρων τὸ τοῦ Λουκᾶ « *ἰδοὺ ἡ δούλη Κυρίου* » γένοιτό μοι κατὰ τὸ ὄημά σου » (α', 38). Καὶ ὁ ἄγγελος ἀπῆλθεν.

Οὕτω λήγει τὸ πρῶτον ἐπεισόδιον τοῦ Ὑμνου, ἀνοίγεται δὲ τὸ δεύτερον κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ μνήστωρ Ἰωσήφ εἰσέρχεται εἰς τὴν σκηνὴν καὶ μαρτυρεῖ ἀπὸ τὴν Κόρην τὰ διατρέξαντα. Τὸ περιεργον εἶναι ὅτι ὁ Ἰωσήφ δὲν νοεῖ τὰ γενόμενα ἀφ' ἑαυτοῦ ἀλλὰ μετακαλεῖται ὑπὸ τῆς Μαριὰμ ἢ ὁποῖα τοῦ διηγείται τὸ συμβάν, τοῦ παραπονεῖται μάλιστα ὅτι διὰ τῆς ἀπουσίας του ἐγένετο αἴτιος τῆς μνηστείας τῆς μετ' ἄλλον : « *ποῦ ἦς σοφέ ; | πῶς οὐκ ἐφύλαξας τὴν παρθενίαν μου ;* » (οἶκος ιβ'). Ὁ Ἰωσήφ δὲν ἐπίστευσε τόσον εἰς τοὺς λόγους τῆς Μαριὰμ ὅσον εἰς τὸ ἐξαιρετικὸν φαινόμενον τὸ ὁποῖον παρουσιάζετο πρὸ αὐτοῦ. Διότι δὲν εἶχεν ἐμπρὸς του πλεον τὴν ταπεινὴν κόρην τῆς Ναζαρέτ, ἡ μνηστή του ἦτο ὄραιοτέρα, εἶχε κάτι τὸ μυστηριωδῶς θεῖον, εἶχεν ἐπέλθει ἤδη εἰς αὐτὴν μεταβολὴ τις, ἡ ὁποῖα τοῦ προεκάλεσε διαδοχικῶς τρόμον, θαυμασμόν, θάμβος. Ἐδῶ ὁ Ρωμανὸς παρεμβάλλει τὸν ἑσωτερικὸν διάλογον - μονόλογον τοῦ Ἰωσήφ, ὁ ὁποῖος λέγει καθ' ἑαυτόν : « *Σήμερον (γὰρ) ὥσπερ χθὲς οὐχ ὄραταί μοι | φοβερὰ καὶ γλυκηρὰ | μοι φαίνεται ἡ σὺν ἐμοί, καὶ συνέχει με, | καύσωνι καὶ νιφετῶ | ἐγὼ ἐνατενίζω | παραδείσῳ καὶ καμίνῳ, | ὄρει καπνίζοντι, | θείῳ ἀνθεὶ χλοάζοντι, | θρόνῳ φρικτῶ, ὑποποδίῳ οἰκτρῶ | τοῦ πανοικτίρμονος | ἦνπερ ἔλαβον οὐ κατέλαβον... » (οἶκος ιγ'). Ὅντως τρικυμία συναισθημάτων μαίνεται εἰς τὸ στῆθος τοῦ ἱεροῦ ἀλλ' ἀνθρωπίνου τούτου προσώπου, διότι ἡ Παρθένος τῶ φαίνεται συγχρόνως αἰτία χαρᾶς καὶ θλίψεως, καθὼς ἡ ὑποψία περὶ κλεψιγαμίας καὶ ἡ βεβαιότης περὶ ἀγνότητος ἐναλλάσσονται ἐντὸς του, πῦρ καὶ χλόη, παράδεισος καὶ κάμινος. Ὁ Ποιητὴς παρεμβαίνων ὁ ἴδιος ἀπορεῖ τί εἶπῃ, τί λέξει, καὶ παραβάλλει τὴν Μαριὰμ πρὸς τὴν φλεγομένην καὶ μὴ καιομένην βάτον τὴν ὁποῖαν εἶχεν ἴδει ὁ Μωσῆς : « *φλόγα ὄρω καὶ ἀνθρακίαν κυκλοῦσάν σε, | διὰ τοῦτο Μαριὰμ ἐκπλήττομαι, | μὴ φλέξης με* » (οἶκος ιε'). Ἡ Κόρη ἀπαντῶσα ἐνθαρρύνει τὸν μνηστῆρα : « *προσέγγισον καὶ ἄκουσον* », διηγείται δ' εἰς αὐτὸν τὴν παρουσίαν πτερωτοῦ ὁ ὁποῖος ἐγέμισεν ὀλόκληρον τὸν θάλαμον, ὅπου οὗτος εἰσεχώρησε κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, καὶ ἀπηύθυνε*

πρὸς αὐτὴν χαιρετισμόν, μετὰ τὸν ὁποῖον μόνον ἡ Κόρη ἐτόλμησε νὰ τὸν κοιτάξῃ. Διὰ τοῦ χαιρετισμοῦ ἐπῆλθεν ἡ σύλληψις, ἀλλ' ἡ παρθενία διετηρήθη ἄθικτος. Ὁ Ἰωσήφ συμφωνεῖ ἀλλ' ἐκφράζει τὸν δισταγμὸν του διὰ τὴν συμπεριφορὰν τοῦ λαοῦ ὁ ὁποῖος δὲν θὰ πιστεύσῃ εἰς τοιαύτην διήγησιν καὶ καταλήγει ὅτι θὰ πρέπει ν' ἀπολύσῃ τὴν Κόρην. Ἡ Παρθένος παρακαλεῖ νὰ μὴ τὴν παραδειγματίσῃ, καὶ ὁ Ὑμνος διακόπτεται εἰς τὸν 17^{ον} οἶκον, διότι προφανῶς ὁ γράψας τὸ κοντακάριον τῆς Πάτμου δὲν εἶχε πρὸ αὐτοῦ ὀλόκληρον τὸ κείμενον διὰ νὰ τὸ παραδώσῃ εἰς ἡμᾶς διὰ καταχωρίσεώς του εἰς τὸν κώδικα 212¹.

IV

Διὰ τῆς συντόμου αὐτῆς ἀναλύσεως τοῦ ΙΔ' ὕμνου ἔδειξα τὴν τεχνικὴν τοῦ Ποιητοῦ ὡς πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν μονόλογον. Οὗτος εἶναι διάλογος τῶν τριῶν ἱερῶν προσώπων τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ, τῆς Μαριὰμ καὶ τοῦ Ἰωσήφ πρὸς ἑαυτούς. Κατέστη, νομίζω, σαφὲς ὅτι ὁ Ποιητὴς ἔχει τὴν εὐχέρειαν ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ παρουσιάσῃ τὸν ἀνθρώπινον τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τῆς Μαριὰμ καὶ τοῦ Ἰωσήφ, ἐξ ἄλλου δὲ νὰ ἐξανθρωπήσῃ τὸν ἀρχιστρατήγον Γαβριήλ. Οὕτω καὶ τὰ τρία ἱερὰ πρόσωπα καθίστανται οἰκειότερα εἰς τὸν ἀκροατὴν τοῦ Ὑμνου, συμπαθέστερα δὲ καὶ καθημερινῶν συναισθημάτων μέτοχα.

Ὑπολείπεται νὰ ἴδωμεν τὴν προέλευσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τούτου μονολόγου. Δὲν θὰ διστάσωμεν νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι προέρχεται ἐκ τῆς ἀρχαίας πεζογραφίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς ρητορικῆς, ἡ ὁποία ἐχρησιμοποιοῖ τὸν τρόπον τοῦτον² καὶ ἐκ τῶν χριστιανῶν ἐκπροσώπων τῆς ὁποίας — ἰδίᾳ Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ — παρέλαβεν ὁ Ρωμανός³. Τοῦτο ὅμως δὲν μειώνει τὴν πρωτοτυπίαν ἢ τὴν τέχνην τοῦ Ποιητοῦ. Δὲν συννεμερίσθην ποτὲ τὰς ὑπερβολικὰς ἐπιφυλάξεις τοῦ ἐκδότου τοῦ Ὑμνου περὶ τῆς ἀξίας του, οὐδὲ τὴν γνώμην του ὅτι πρόκειται περὶ νεανικοῦ τοῦ Ρωμανοῦ ἔργου. Διότι ἐν προ-

¹ Πῶς ἔληγε δὲν δυνάμεθα νὰ μαντεύσωμεν ἴσως διὰ προσευχῆς πρὸς τὴν Θεοτόκον (οἶκος 18'). Τοῦτο θὰ ἦτο ὅμως ἀντίθετον πρὸς τὴν ἀκροστιχίδα. Πιθανώτατα (προστιθεμένης εἰς τὴν ἀκροστιχίδα μιᾶς λέξεως: ὕμνος, φῶδ' π.χ.) διὰ τοῦ ἐπεισοδίου τοῦ ἐνυπνίου τοῦ Ἰωσήφ μνήστορος, εἰς ὃν ὁ ἄγγελος θὰ ἠρμήνευσε τὸ παράδοξον. Τοῦτο εἶναι δυνατόν νὰ συμβῇ, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν ρητορικῶν λόγων τῶν πραγματευομένων τὸν Εὐαγγελισμόν, βλ. περαιτέρω σσ. 15 - 16.

² Ἡδη πλατωνικοὶ διάλογοι εἶναι διατετυπωμένοι ὡς διήγησις εἰς τὴν ὁποίαν ἐν εὐθείᾳ ἢ ἐξηρημένῳ λόγῳ διηγεῖται τις ὅσα παρόντος αὐτοῦ (καὶ μετέχοντος ἢ οὐ) ἐλέχθησαν ὑπ' ἄλλων.

³ Τὸ θέμα θὰ τύχῃ ἰδιαιτέρας μελέτης, ἀρχῆς γινομένης ἀπὸ τῶν πλατωνικῶν διαλόγων, ὅσοι εἰσάγονται ὑπὸ διηγουμένου προσώπου εἰς πλάγιον λόγον (Συμπόσιον) ἢ ἄλλως, μέσω τῶν ρητόρων, μέχρι Λουκιανοῦ καὶ Ἀριστείδου Αἰλίου, οἱ ὅποιοι ἦσαν πλησιέστεροι πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων τοῦ ε' καὶ ς' αἰῶνος.

κειμένῳ ἀξίαν δὲν ἔχει ἢ εὐρεσις τοῦ θέματος ἢ τῶν τρόπων διὰ τῶν ὁποίων ἐχειρίσθη τοῦτο ὁ Ρωμανός, ὅσον ἢ τεχνικὴ χρῆσις ἀμφοτέρων. Καὶ νομίζω ὅτι εἰς Ὑμνον σύντομον (ἐν συγκρίσει πρὸς ρητορικὸν λόγον) δὲν ἠδύνατο καλύτερον νὰ διαγραφῆ ἢ ψυχολογία τῶν προσώπων διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ μονολόγου ὡς ἐκφράσεως τῆς ἐσωτερικῆς σκέψεως. Τοῦτο θὰ ἐφαίνετο καλύτερον εἰς ἓνα πού δὲν θὰ εἶχεν ἀναγνώσει τὰς ὑποτιθεμένας πηγὰς τοῦ Ρωμανοῦ καὶ θὰ προσεῖχε περισσότερον τὴν ἐσωτερικὴν ἀρμονίαν τῆς συνθέσεως τοῦ Ὑμνου.

Αἱ « δραματικαὶ » ὁμιλίαι τῶν Πατέρων αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου ἐγένοντο ἤδη ἀντικείμενον φιλολογικῆς ἐξετάσεως, διὰ νὰ διαχωρισθοῦν « σκηναὶ » ἢ ἐπεισόδια τὰ ὁποῖα συναντῶνται εἰς αὐτάς. Ὁ La Piana ἐνόμισεν ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐπανακατασκευάσῃ τὸ ἱερὸν δρᾶμα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ εἰς τὰς ἐξῆς « σκηνάς » :

α') Σκηνὴ τῶν προφητῶν.

β') Διάλογος μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ.

γ') Μονόλογος τοῦ Γαβριήλ πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας (τοῦ Ἰωσήφ) ἐν Ναζαρέτ.

δ') Διάλογος μεταξὺ Μαρίας καὶ Ἀγγέλου.

ε') Διάλογος μεταξὺ Ἰωσήφ καὶ Μαρίας.

ς') Ἐνύπνιον τοῦ Ἰωσήφ καὶ διάλογος αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἀγγέλου¹.

Εἰς τὴν περίπτωσίν μας ὁ Ρωμανὸς παραλείπει ἀσφαλῶς τὰς ὑπ' ἀριθ. α' καὶ β' (συμπτύσσει δὲ τὰς β'- γ' εἰς τὸν οἶκον β'), ἀναπτύσσει τὰς ὑπ' ἀριθ. δ' καὶ ε'. Εἶναι ἄγνωστον πῶς ἐτελείωνεν ὁ κολοβὸς οὗτος Ὑμνος καὶ ἂν ἐξετείνετο εἰς τὴν « σκηνὴν » ς'². Ὁ La Piana ἔδειξεν ἤδη³ ὅτι ὁ « δραματικὸς » χαρακτήρ τῶν ἑλληνικῶν ὁμιλιῶν δὲν ὑπάρχει εἰς τὸν διάλογον μεταξὺ Μαρίας καὶ Ἀγγέλου τῶν συριακῶν ὕμνων τοῦ Ἐφραῖμ καὶ ὅτι ἡ Θεοτόκος τῶν ἑλληνικῶν κειμένων « κατεροχομένη τῶν νεφῶν τῆς θεολογικῆς ἐπιχειρηματολογίας ἐπανευρίσκει τὴν γυναῖκα ἣτις ὁμιλεῖ καὶ παρακαλεῖ καὶ κλαίει εἰς τόνον ἀνθρώπινον ». Ἐξ ἄλλου ἡ κατασκευὴ τοῦ διαλόγου τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ἡ μεταχειρίσις τοῦ θέματος τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἄμεσον σχέσιν δὲν ἔχει πρὸς τὴν κατασκευὴν τοῦ διαλόγου καὶ τὸν χειρισμὸν τοῦ θέματος εἰς τοὺς μετ' αὐτὸν ρήτορας⁴ καὶ δὴ τὸν πατριάρχη Γερμανὸν Α' Κωνσταντινουπό-

¹ G. L a P i a n a, Le rappresentazioni sacre, σ. 126.

² Βλ. ἀνωτέρω σ. 14, σημ. 1.

³ Αὐτόθι, σσ. 159 - 160.

⁴ Σωφρόνιον Ἱεροσολύμων, Ἀνδρέαν Κρήτης, ἰδίᾳ θεολογοῦντας διὰ τοῦ διαλόγου. Πρὸ βλ. L a P i a n a, Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 99. Ὁμοίως ἢ ὑφὲρ τοῦ διαλόγου καὶ τὸ περιεχόμενον (τελείως λαϊκῆς ἀντιλήψεως) εἰς τὴν ὁμιλίαν Εἰς Εὐαγγελισμόν (σπυρία) Ἰω. Χρυσσοστόμου, ἦν ἀναλύει ὁ L a P i a n a, αὐτόθι, σσ. 105 - 109 εἶναι καὶ αὐτὴ ξένη πρὸς τὸν Ρωμανόν. Ὁ Ἰωσήφ παρίσταται φοβερός. Ἡ Παρθένος

λεως († 733), όπου συναντώνται οι αλφαβητικῶς ἀκροστιχίζοντες διπλῶς διάλογοι ἀφ' ἑνὸς Μαρίας - Ἀγγέλου καὶ ἔξ ἄλλου Μαρίας - Ἰωσήφ¹. Ἄλλ' οὐδὲ πρὸς τὸ « Ἐγκώμιον εἰς τὴν Θεοτόκον Μαρίαν » τὸ ἀποδιδόμενον εἰς τὸν ἅγιον Π ρ ό κ λ ο ν², πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως (438 - 447) ἔχει σχεσί-σιν ὁ Ὑμνος τοῦ Ρωμανοῦ. Τὸ ρητορικὸν τοῦτο κείμενον ἐγκλείει ρητορικοὺς ἀλφαβήτους, ὡς ἤδη ἐγένετο (προκειμένου περὶ γνωμικῶν ἀλφαβήτων) καὶ εἰς τὸ ἑλληνικὸν κείμενον Ἐφραίμ τοῦ Σύρου³. Ὁ La Piana ἐνόμισεν ὅτι ἀποκατέστησε τὸ κείμενον τοῦτο τοῦ Πρόκλου εἰς τὴν « ποιητικὴν » του μορ-φὴν καὶ ἐχώρισε α') τοὺς στίχους 107 - 154, ἀποτελοῦντας τὸν διάλογον τῆς Ἁγίας (Παρθένου) καὶ τοῦ Ἰωσήφ, ὅπου ἐκάτερος ὁμιλεῖ διὰ δύο στίχων ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος ἀκροστιχίζει, β') τοὺς στίχους 195 - 253 ὅπου συνομιλοῦν « Ἡ ἀγία καὶ ὁ Ἀρχάγγελος » (ἡ ἡμιτελής (A - M) αλφαβητικὴ ἀκροστιχὶς διπλῆ, δι' ἐκάστου γράμματος ἀρχομένης καὶ τῆς ἐρωτήσεως τοῦ ἐνὸς καὶ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ ἐτέρου προσώπου). Εἰς τὴν ὁμιλίαν αὐτὴν ἀκούεται τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἡ ἐπιχειρηματολογία τῶν δαιμόνων, καὶ οὐδεμία ἀμφιβολία μένει εἰς τὸν ἀναγνώστην, ὅτι τοιαύτη πηγὴ ἦτο ἄγνωστος εἰς τὸν Ρωμανόν. Ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν οἱ φερόμενοι ὡς στίχοι τῆς ἐν λόγῳ ὁμιλίας (πλὴν τῶν ἀλφαβητῶν) εἶναι ὄντως ρυθμοτονικαὶ στιχηραὶ κατασκευαὶ ἢ ἀπλῶς ρητορικοὶ σχηματισμοί, εἶναι γεγονός ὅτι τὸ κείμενον τοῦτο οὐδεμίαν ἄλλην κοινότητα δύναται νὰ ἔχη πρὸς τὸν Ὑμνον τοῦ Ρωμανοῦ ἀπὸ τὴν ταυτότητα τῆς ὑποθέσεως καὶ ἀπὸ τὴν κοινὴν ἀναγωγὴν εἰς τὴν

λέγει περὶ αὐτοῦ εἰς τὸν ἄγγελον : « Ἄρτι τοῦ οἴκου μου ἐξελθε, μὴ ἀκούσῃ ὁ Ἰωσήφ, καὶ ἀναγγελῇ τοῖς ἱερεῦσι καὶ ὁ στερισκόμενος συζυγίας σκεπάρῳ ἀποίμῃ τὸν τράχηλόν σου, ἐπειδὴ ἐγγὺς μοι λαλεῖς καὶ ἐν προθύροις κέλλης » ! (PG 60, στ. 757). Ὀνομάζεται δ' ὁ Ἰωσήφ *ζυλότιπος*, ἡ δὲ « ἀκτῆμων » Παρθένος παντοιοτρόπως προσπαθεῖ νὰ τὸν ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς εἰσόδου εἰς τὸν οἶκον τοῦ μνήστορος. Ὁ Ρωμανὸς ἀπεναντίας ἀπλῶς θέλει τὴν Παρθένον διαποροῦσαν : *Τάχα οὐκ ἔμαθεν οὗτος | ὅτι ἐσφράγισμαι ;* (στ. 100 - 101).

¹ Τὰ κείμενα παρὰ La Piana, Ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 110 - 123. Ἐκάστου τῶν συνομιλητῶν ὁ λόγος κλείεται εἰς μίαν περίοδον ρυθμικὴν ἀρχομένην ἐφ' ἑνὸς γράμματος τοῦ ἀλφαβήτου. Εἰς β' ρυθμικὴν περίοδον ἐκ τοῦ αὐτοῦ γράμματος ἀρχομένην κλείεται ἡ ἀπάντησις τοῦ β' προσώπου.

Τὰς ρυθμικὰς περιόδους ταύτας ἐκλαμβάνει ὡς « τροπάρια » ὁ Θ. Εὐδης, Ὁ ὕμνογράφος Γερμανὸς ὁ ὁμολογητῆς, Ἀθήναι 1955 (= Νέα Ἐστία 57, σσ. 244 - 251), σ. 4 (σ. 245 τοῦ περιοδικοῦ). Ἄλλὰ τροπάριον μὴ ψαλλόμενον πρὸς ἦχόν τινα δὲν ὑπάρχει, διότι ἡ λ. *τρόπος* ὁ, σχεσίον ἔχει πρὸς τὸν ἦχον, ἐπομένως τὴν μελωδίαν ! (Περὶ τῆς μελέτης τοῦ Θ. Εὐδῆ καὶ τῶν ἐπιτευγμάτων τῆς ἔγγραφῃ ὀλίγα ἐν τῇ « Ἀθηνᾶ » 59, 1955, σσ. 220 - 321).

² Δημοσιεύεται εἰς πεζὸν ὑπὸ τοῦ La Piana, Ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 201 - 232 καὶ διασκευάζεται εἰς ἔμμετρον αὐτόθι 233 - 275.

³ Πρβλ. S. G. Mercati, Alfabeti intromessi nelle versioni greche di S. Efrem Siro, EEBΣ 23, 1953, σσ. 41 - 44.

περικολῆν τοῦ Λουκᾶ καὶ εἰς τὰ ἀπόκρυφα εὐαγγέλια. Ἀπὸ τὸ κείμενον τοῦ Πρόκλου ἐν τούτοις ἠλλεῖπει ὁ ἔσωτερικὸς μονόλογος περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλοῦμεν ἐνταῦθα. Ὁ τυποποιημένος διὰ τῆς ἀλφαβητικῆς ἀκροστιχίδος διάλογος πόρρω ἀπέχει ἀπὸ τοῦ νὰ ὑποκαταστήσῃ τὴν λεπτοτάτην τεχνικὴν τοῦ Ρωμανοῦ οἷαν ἀναλύομεν ἢ ὑποσημαίνομεν ἡμεῖς. Ὁ Ρωμανὸς δὲν ἦτο ἐν προκειμένῳ δουλικῶς ἐξηγητὴς ἐκ τῆς ρητορικῆς, ἀλλ' ἐχρησιμοποίησε τεχνικὴν τὴν ὁποίαν ἠδύνατο νὰ τελειοποιήσῃ διὰ τοῦ προσωπικοῦ του ταλάντου.

Ἐν ἄλλο δίδαγμα πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Ρωμανοῦ ἀπὸ τὰ συριακὰ πρότυπα καὶ ἡ ἀμειωτέρα αὐτοῦ σχέσις πρὸς τὴν ἑλληνικὴν (χριστιανικὴν καὶ δι' αὐτῆς κλασσικὴν) ρητορικὴν παράδοσιν. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς καὶ τὰ βιβλικὰ κείμενα (κανονικὰ καὶ ἀπόκρυφα) τὰ γραφέντα εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὰ εἰς αὐτὴν μεταφρασθέντα εἶναι ἑλληνιστικὰ καὶ οὐχὶ σημιτικά. Ἀπεναντίας ἡ «δραματικὴ» ρητορικὴ (καὶ δὴ ἡ μετὰ τὸν Ρωμανὸν) ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν συριακὴν παράδοσιν ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν τοῦ λόγου, ἐπεκτείνουσα τὸν ρητορικὸν λόγον διὰ τῶν σχημάτων καὶ τῶν ρυθμικῶν περιόδων εἰς ποιητικόν· τοῦτο πιθανώτατα ὀφείλεται εἰς ἱεροσολυμιτικὴν ἐπίδρασιν καὶ εἶναι ξένον πρὸς ὃ τι διεμόρφωσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει οἱ μεγάλοι Ἕλληνες Πατέρες τοῦ δ' αἰ. οἱ σπουδασάντες τὴν ρητορικὴν ἐν Ἀθήναις κατὰ τοὺς κανόνας τῶν Ἀθηναίων ρητόρων καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῶν τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς.

Ἐξ ἄλλου ἡ ἀνθρωποποιία τοῦ Ρωμανοῦ δὲν ἔχει σχέσιν μὲ τὴν ἐκχυδαΐσιν τῶν ἱερῶν προσώπων ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν *μίμων*, τὴν ὁποίαν πιθανῶς ὑπέστη ἡ ρητορικὴ (ὡς π.χ. ὁ πολὺ μεταγενέστερος τῶν ἀρχῶν τοῦ ε' αἰ. λόγος εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν ὁ ἀποδοθεὶς εἰς τὸν Ἰωάννην Χρυσόστομον)¹. Τὸ ὕφος τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι ἀπλοῦν συνάμα καὶ ἕψηλόν, τὰ πρόσωπα εἶναι ἀνθρώπινα ἀλλ' αἱ σκέψεις τῶν εἶναι εὐγενεῖς καὶ οὕτως ἀντανακλῶνται εἰς τὰς πράξεις τῶν.

V

Ἡ δευτέρα περίπτωσις τὴν ὁποίαν θὰ ἐξετάσωμεν ἀναφέρεται εἰς Ὑμνον τοῦ Ρωμανοῦ ὁ ὁποῖος, ἐκ ματαιοδοξίας γραφῆς τινός, ἀπεδόθη εἰς ἀνύπαρκτον ποιητὴν *Δομέτιον*². Ὁ Ὑμνος «*Μηνὸς Ἰουνίου καὶ κοντάκιον εἰς*

¹ Πρβλ. ἀνωτέρω σ. 15 σημ. 4.

² Ὑμνὸς παράδοσις τοῦ Ὑμνου διὰ τοῦ cod. Patm. 212 ff. 252v - 255r. Πρβλ. Μ. Ν. Α. Ο. Μ. Ι. Δ. Η. Ν., Ρωμανοῦ Ὑμνοι Β', 1954, σσ. σιζ' - σιη', ἀριθ. 269: *Κοντάκιον εἰς τὸ Γενέθλιον τοῦ Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, φέρων ἀκροστιχίδα τήνδε: Ἐἰς τὸν Πρόδρομον Ῥωμανοῦ*. Διὰ νὰ μεταβληθῇ τὸ ὄνομα τῆς ἀκροστιχίδος ἀπὸ *Ρωμανοῦ* εἰς *Δομέτιον* ἐπιβλήθη τὸ ὄνομα τῆς ἀκροστιχίδος ἀπὸ *Ρωμανοῦ* εἰς *Δομέτιον*. **ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ Ἔτος ΚΓ'**

γενέθλιον τοῦ Προδόρου, φέρον ἀκροστιχίδα *Εἰς τὸν Πρόδρομον Δομετίου*» ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ καρδ. Pitra¹ καὶ ἔχει ὡς ὑπόθεσιν τὴν περικοπὴν τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ α', 5-25, ὅπου τὸ ἐπεισόδιον τοῦ ἀπιστήσαντος εἰς τὸν ἀρχάγγελον Γαβριὴλ ἱερέως Ζαχαρίου, ὁ ὁποῖος τιμωρηθεὶς ἐγένετο «σιωπῶν καὶ μὴ δυνάμενος λαλῆσαι ἄχρι ἧς ἡμέρας γένηται» τὰ εὐαγγελισθέντα αὐτῷ. Ἡ ὁμοιότης τοῦ ἐν λόγῳ Ὑμνου πρὸς τὸν προηγουμένως ἀναλυθέντα ρωμανικὸν Ὑμνον *Εἰς Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου*, θὰ καταδείξῃ ὅτι ἡ αὐτὴ ψυχολογία καὶ τεχνικὴ συναντᾶται καὶ εἰς τοὺς δύο καὶ ὅτι ὁ αὐτὸς ποιητὴς συνέθεσεν ἀμφοτέρους.

Ἀπὸ τοῦ τρίτου οἴκου ὁ Ποιητὴς παρορμᾷ τοὺς πιστούς: «*Σὺν σπουδῇ, ἀδελφοί, πρὸς τὸν Λουκᾶν ἀπέλθωμεν² | παριστῶντα ἡμῖν τὴν Ἰωάννου γέννησιν | καὶ τὸν παρ' ἐλπίδα ἐπιγνώμεν τόκον· | τὸν Ζαχαρίαν νῦν ἐρωτήσωμεν | πῶς ταῦτα ἐγένετο, | πῶς σιωπήσας πάλιν ἐφθέγγετο, | πῶς χαλινωθεὶς αὐθις ἐλάλησε, | πῶς περὶ τούτου ἐδηγγελλίσθη | ὑπ' ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ, εἰπόντος τότε πρὸς αὐτόν· | ὅτι ἔσται ὃν τίκεις | τοῦ μεγάλου βασιλέως προφήτης, κήρυξ ὁμοῦ καὶ πρόδρομος*». Παραλαμβάνει λοιπὸν ὁ Ποιητὴς τοὺς ἀκροατὰς του καὶ τοὺς μεταφέρει εἰς τὸν χῶρον καὶ τὸ κλίμα ὅπου ἐγίνε τὸ ἱερὸν ἐπεισόδιον. Εἰς τοὺς οἴκους δ', ε', ζ', ζ' καὶ ἐν συνεχείᾳ μέχρι καὶ τοῦ ιδ' ὁ ποιητὴς διηγείται τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Γαβριὴλ εἰς τὸν ναόν, τὴν ἀγγελίαν πρὸς τὸν Ζαχαρίαν τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰωάννου, τὴν δυσπιστίαν τοῦ ἱερέως· ποικίλλει δὲ τὸ θέμα διὰ τοῦ διαλόγου μεταξὺ Ζαχαρίου καὶ Γαβριὴλ εἰς τὸν ὁποῖον ὁ τελευταῖος *σπουδάζει, θαρσύνει ἅμα καὶ διδάσκει τὸν γηραιὸν ἱερέα*.

Εἰς τὸν ιε' οἶκον ἐμφανίζεται ὁ Ζαχαρίας ἀμφιβάλλων περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ πυρίνου ἐπισκέπτου λεγομένων. Βεβαίως ἂν δὲν ἦτο ἐξ οὐρανοῦ δὲν θὰ ἐτόλμα νὰ εἰσέλθῃ *ἐκ δεξιῶν τοῦ θυμιάματος*. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ ἱερεὺς δὲν πιστεύει ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ νικηθῇ ἡ φύσις καὶ νὰ τεχθῇ ὑπὸ τῆς Ἐλισάβετ ὁ Πρόδρομος: «*Νῦν μὲν Γαβριὴλ τούτοις τοῖς λόγοις κέχρηται | ἀλλὰ ὁ ἱερεὺς καθ' ἑαυτὸν λογιζέται· | Τοῦτό που τὸ σέβας καὶ τοῦ προλαλοῦντος | ναὸς ὑπάρχει τοῦ ποντοκράτορος, | σεπτὸς καὶ πανάγιος, | παστὰς ἀγγέλοις καὶ ταῖς δυνάμεσι, | καὶ τοῖς χερουβείμ τοῖς λειτουργοῖς αὐτοῦ· | ἀπάρτι οὗτος οὐκ ἂν ἐνταῦθά ποτε ἐθάρρησεν | ἐλθεῖν καὶ ἀπατη-*

νοῦ εἰς Δομετίου ἔγιναν μικραὶ τινες μεταβολαί, αἱ ὁποῖαι δὲν ἀλλοιώνουν τὴν ὅλην σύνθεσιν τοῦ Ὑμνου. Ὁ γραφεὺς Δομετίος δὲν εὔρεν κολοβὸν τὸν Ὑμνον, ὡς ὑπέθεσεν ὁ Σωφρ. Εὐστρατιάδης, ΕΕΒΣ 25, 1955, σσ. 220-221, ἀλλ' ἐκ προθέσεως προσήρμοσεν αὐτὸν ὥστε ν' ἀλλάξῃ ἡ ἀκροστιχίς. Ὁ Εὐστρατιάδης, Ἐνθ' ἄνωγ., σ. 221 ὑποσημειώνει τὰ περὶ χει/φου παραδόσεως τοῦ Ὑμνου πλὴν τῆς πατμιακῆς.

¹ J. B. Pitra, *Analecta Sacra* I, 1876, σσ. 320-327.

² Πρβλ.: *Τῷ ἀρχαγγέλω Γαβριὴλ δεῦτε καὶ οὐμπορευθῶμεν* ΙΔ', στ. 9-10 (οἶκος α').

σαι τοὺς πιστούς. | Ἄλλ' οὐδ' οὕτως πιστεύω ὡς ἔσται υἱός μου | προφήτης κήρυξ ὁμοῦ καὶ πρόδρομος ».

Μολονότι τὰ ὡς ἄνω καθ' ἑαυτὸν λογίζεται, σκέπτεται ἔσωτερικῶς, ὁ ἱερεὺς, ὁ ἀρχάγγελος τὰ ἔννοει καὶ δογίζεται : « Δριμυχθεὶς σὸ μικρὸν ὁ Γαβριήλ δογίζεται, | καὶ φησι πρὸς αὐτόν· | Ἔδει σε, ὦ πρεσβύτατε, μὴ ἀμφισβητῆσαι | πρὸς τοὺς λαληθεῖσι... | Τὴν γὰρ σφαιλεῖσαν φωνὴν ἐγὼ νῦν ἐπέχω... » (οἶκος ις'). Ἡ σφαιλεῖσα φωνὴ ἦτο ἡ ἔσωτερικὴ, ἡ μὴ διὰ τοῦ προφορικῆς λόγου ἀκουσθεῖσα, ἡ φωνὴ τοῦ ἔσωτερικοῦ μονολόγου. Καὶ « ὁ ἀσώματος μὲν ταῦτα εἰπὼν ἀπέρχεται... » (οἶκος ις'). Ποία ὅμως ὑπῆρξεν ἡ στάσις τοῦ τιμωρηθέντος ἱερέως ; Ἐξακολουθεῖ οὗτος νὰ ὀμιλῇ ἔσωτερικῶς, διότι ὁ ἄγγελος τοῦ ἀφῆρεσε τὸν προφορικὸν λόγον, οὐχὶ τὸν ἐνδιάθετον, τὴν ὀμιλοῦσαν σκέψιν : « Μετὰ τὴν σιωπὴν ἔβλεπεν ὁ πρεσβύτατος | ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ τὰ τοῦ ἀγγέλου ῥήματα, | τὴν ἀκαρπὸν πρῶην νῦν καρποφοροῦσαν· | ἥς μετὰ χρόνον πάλιν τεθέεται Παρθένον ἐγκύμονα· | Ἡ στείρα, λέγων, ἤδη συνέλαβε· | μήτηρ δὲ φωνῆς πάντων γενήσεται· | ἐγὼ φωνῆς μὲν ἀπεστερήθην· | ὁ πρῶην εὐλαλὸς αἰεὶ, εὐρέθην ἄλαλος νυνί, | ἀλλὰ πάλιν φωνὴν μοι προξενήσει ὁ ἐκ στείρας | προφήτης, κήρυξ ὁμοῦ καὶ πρόδρομος ».

Εἰς τὸν ἐπόμενον οἶκον (ιθ') ὁ Πρόδρομος - ἔμβρυον « τότε κρατούμενος δεσμοῖς τῆς τῆς φύσεως | καὶ ἐν τῇ μήτρᾳ ἔτι κρυπτόμενος, | κρᾶζει, οὐ φωνῇ ἀλλὰ σκιρτήμασι, | τὴν κτίσιν. Οὕτω ἐγὼ κατεῖδον | καὶ προμηνύω σοι τὸν σὸν δημιουργὸν καὶ λυτρωτήν... ». Ἐνταῦθα ἡ φωνὴ τοῦ Ἰωάννου ἐκδηλοῦται « ἄλμασιν ὡς ἄσμασιν », κατὰ τὸν ποιητὴν τοῦ Ἀκαθίστου¹, καθότι « ἐσκίρτησεν ἐν ἀγαλλιάσει τὸ βρέφος ἐν τῇ κοιλίᾳ » (Λουκᾶς α', 44).

Ἡ κοινότης μεταξὺ τοῦ ὕμνου ΙΔ' Εἰς Εὐαγγελισμόν καὶ τοῦ παρόντος δὲν περιορίζεται ἀπλῶς εἰς τὸ ὑπόμνημα τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ, ὁ ὁποῖος ἐκεῖ εἰς τὴν Θεοτόκον, ἐδῶ εἰς τὸν ἱερέα ἀγγέλλει τὴν σύλληψιν τοῦ Χριστοῦ ἢ τοῦ Ἰωάννου. Οὐδὲ εἰς τὴν ἀναφορὰν ἡ ὁποία γίνεται εἰς τὸν ὕμνον ΙΔ' τῶν συμβάντων εἰς τὸν ὕμνον Εἰς τὰ Γενέθλια τοῦ Προδρόμου (δεσμεύσεως τῆς φωνῆς τοῦ Ζαχαρίου). Ἀπὸ ἀπόψεως τεχνικῆς οἱ Ὑμνοι ἔχουν τὰ κοινὰ μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἔσωτερικὸς διάλογος. Ὁ δεχόμενος τὴν ἀγγελίαν δυσπιστεῖ πρὸς τὸ ἀγγελῶμενον θαῦμα, τοῦτο δὲ πράττει διαλογιζόμενος καὶ διὰ τοῦ ἐνδιαθέτου λόγου ἐκφράζων, λέγων, ἢ βοῶν ὅσα σκέπτεται. Ἀπειναντίας ἡ φωνὴ τοῦ ἀρχαγγέλου φαίνεται ὡς ὄλική.

Καθόσον ἠρεῦνθη τὸ θέμα, πρότυπον διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ Ὑμνου τούτου καὶ μάλιστα ρητορικὸν δὲν φαίνεται ν' ἀκολουθῇ ὁ Ρωμανὸς πιστῶς. Τὸ γνωστότερον εἰς αὐτὸν κείμενον, μετὰ τὸν εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν, εἶναι τὸ

¹ Οἶκος ε'. Πρβλ. τὰ εὐθὺς κατωτέρω ὑπ' ἐμοῦ λεγόμενα.

ἀπόκρυφον « πρωτευαγγέλιον Ἰακώβου »¹, εἰς τὸ ὁποῖον τὸ ἐπεισόδιον τῆς ἀσπόρου συλλήψεως λαμβάνει μυθικὴν μορφήν. Δὲν ἀναφέρεται τοῦτο μόνον εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ εἰς τὴν Ἐλισάβετ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μητέρα τῆς θεομητόρος Ἄνναν καὶ τὸν Ἰωακείμ. Τὸ κείμενον τοῦ πρωτευαγγελίου τούτου εἶναι σημαντικὸν διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ διηγηματικοῦ λόγου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἐσωτερικὸς διάλογος. Οὕτω περὶ τοῦ Ἰωακείμ : « καὶ ἐπίστευσεν... λέγων ἐν ἑαυτῷ... »² καὶ πάλιν « λέγων ἐν ἑαυτῷ »³ καὶ « διελογίζετο »⁴ καὶ « εἶπεν ἐν ἑαυτῷ »⁵. Καὶ περὶ τῆς Θεοτόκου : « Ἡ δὲ (Μαριάμ) ἀκούσασα (τοῦ Γαβριὴλ) διεκρίθη ἐν ἑαυτῇ λέγουσα »⁶.

Ὡς πρὸς τὴν ρητορικὴν φιλολογίαν ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς συλλήψεως πλέον τοῦ Ἰωάννου Προδρομοῦ, γνωστὴ εἶναι ἡ ὁμιλία Ἀντιπάτρου ἐπισκόπου Βόστρον (ε' αἰ.) « Εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν καὶ εἰς τὴν σιγὴν Ζαχαρίου καὶ εἰς τὸν ἀσπασμὸν τῆς Παναγίας Θεοτόκου »⁷, ἀναλυτικοῦ καὶ ἐρημηνευτικοῦ χαρακτῆρος, ὁμιλία εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Ἀντίπατρος οὗτος θεολογεῖ ἄνευ φαντασίας καὶ λογοτεχνικῆς χάριτος, κινεῖται ὅμως ἐντὸς τῆς ἑλληνικῆς ρητορικῆς παραδόσεως. Μολονότι ἡ ὁμιλία αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ ἐμπνεύσῃ ποιητὴν ὡς ὁ Ρωμανός, ἐν τούτοις ἔχει ἀξιόλογα στοιχεῖα ἐσωτερικοῦ διαλόγου, βασιζόμενα βεβαίως εἰς τὸ εὐαγγελικὸν κείμενον. Οὕτως ὁ ἱερεὺς ἰδὼν τὸν ἀρχάγγελον εἰς τὰ ἄδυστα τοῦ θυσιαστηρίου : « Ἐταράχθη δὲ Ζαχαρίας καὶ προβαίνειν οὐκ ἴσχυσεν τῇ τοῦ ἀγγέλου θέᾳ εἰς τὰ ὀπίσω πεμπόμενος· ἐπιπολὺ δὲ μεμένηκεν ἀχανῆς ταῦτα λέγων καθ' ἑαυτόν. Τί δὴ τὸ ὀρώμενον ; ἀπορῶ· ἕτερος ἱερατεῖει παρὰ τὸ θυσιαστήριον τοῦ θυμιάματος ! »⁸ Ἐπειτα ἡ ἀγγελία τοῦ ἀγγέλου πρὸς Ζαχαρίαν περὶ γεννήσεως τοῦ προφήτου⁹. « Ταῦτα Ζαχαρίας ἀκούσας περιχαρῆς ἅμα γέγονε καὶ περιεργος. Λογισμῶ, γοῦν περιέργῳ δεξάμενος τὸ μήνυμα τοῦ Γαβριὴλ, ἀπεκρίνατο οὐ πιστῶς. Κατὰ τί γνώσσομαι τοῦτο ; »¹⁰. Ἀκολουθεῖ μακρὰ νοουθεσία τοῦ ἀρχαγγέλου πρὸς τὸν ἀπιστήσαντα ἱερέα καὶ ἡ ἐπιβολὴ τῆς ποινῆς : « Ἄλλ' ἐπειδὴ τι καταθύμιον σημεῖον λαβεῖν (τοῦτο γὰρ ἤτησας ὡς οὐκ ὄφελος), δέχου τὴν ἀφωνίαν τῆς παιδοποιίας ἐνέχυρον· ἔση σιγῶν μέχρις ἂν τοὺς λόγους κυρῶσῃ

¹ Le protévangile de Jacques et ses remaniements latins. Introduction, textes, traduction et commentaire par Émile Amann, Paris 1910.

² Σ. 184.

³ Σ. 196.

⁴ Σ. 232.

⁵ Σ. 244.

⁶ Σ. 224.

⁷ Migne, PG 85, στ. 1763 - 1776.

⁸ PG 85, στ. 1768.

⁹ Αὐτόθι, στ. 1768 - 1769.

¹⁰ Αὐτόθι, στ. 1769.

τὰ πράγματα »¹. Ὁ λόγος, περιλαμβάνων χαιρετισμούς πρὸς τὴν Θεοτόκον², προχωρεῖ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς συναντήσεως τῆς Μαριάμ μετὰ τῆς ἐξαδέλφης τῆς Ἐλισάβετ. Τὰ πράγματα εἶναι βεβαίως συμφωνότερα πρὸς τὸ κανονικὸν εὐαγγέλιον ἢ τὸ ἀπόκρυφον : « Μαρία τὴν Ἐλισάβετ ἠσπάζετο καὶ τὸ βρέφος ἐνόθευεν ἀπεκρίνατο· τῷ γὰρ ἐμβρούφω γέγονεν ἀκοή ἢ τῆς μητρὸς ἀκοή· καὶ ἐπειδήπερ, φύσεως ὄροις, Ἰωάννης εἰργμένος οὐκ ἴσχυε λαλεῖν, ἀλλόμενος ἔλεγε τῇ οἰκείᾳ μητρί, διὰ τῶν σκιρτημάτων φθεγγόμενος, τῇ δὲ τοῦ Σωτῆρος μητρί, διὰ τῆς μητρικῆς γλώττης ἀποκρινόμενος » !³

Εἰς β' λόγον ὁ Ἀντίπατρος « Εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου »⁴ χρησιμοποιεῖ τὰ αὐτὰ ἐκφραστικὰ μέσα : « Μένει τοίνυν (ἡ Μαριάμ) πτήξασα τὴν φωνήν, καὶ διελογίζετο ἐν αὐτῇ ποταπὸς (ὁ ἄγγελος) »⁵. Καὶ περαιτέρω : « Ὅτε μὲν οὖν ἐδέξατο τὴν ἀγγελικὴν προσηγορίαν, ἡγωνία καὶ διελογίζετο ἡ Παρθένος· ὅτε δὲ ἀκούει τὸν εὐαγγελικὸν λόγον, οὐκέτι ἀγωνιᾷ πρὸς τὸν λόγον, ἀλλ' ἐπαπορεῖ πρὸς τὴν ἐπαγγελίαν »⁶.

VI

Ἐὰν θελήσωμεν νὰ εὕρωμεν εἰς τοὺς Ὑμνους τοῦ Ρωμανοῦ παράδειγμα ὅπου ὁ ἐσωτερικὸς μονόλογος ἐξελίσσειται εἰς ἐσωτερικὸν διάλογον μετὰξὺ δύο προσώπων, θὰ καταφύγωμεν εἰς ἓνα ἐκ τῶν τρυφερωτέρων καὶ ποιητικωτέρων συνθεμάτων τοῦ Μελωδοῦ, τὸν εἰς τὴν Θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ Ὑμνον⁷. Ἡ ὑπόθεσις εἶναι γνωστὴ ἐκ τῆς Γενέσεως καὶ ἐκ τοῦ κρητικῆς θεατρικοῦ ἔργου τὸ ὁποῖον συνήθως ἀποκαλοῦμεν μυστήριον. Μεταξὺ τῆς Γραφῆς καὶ τοῦ ἀγνώστου Κρητὸς ποιητοῦ τοῦ ιζ' αἰ., παρεμβάλλεται ὁ κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα γραφεὶς Ὑμνος τοῦ Ρωμανοῦ. Ἡ θυσία τοῦ πατριάρχου Ἀβραάμ ἀπετέλεσεν ἐν τούτοις τὸ θέμα πλείστων ὁμιλιῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, πιθανώτατα δὲ καὶ ὕμνου τοῦ Σύρου ποιητοῦ Ἐφραίμ, τοῦ ὁποίου ἕμμετρον μετάφρασιν τοῦ δ' αἰ. ἔχομεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν⁸.

¹ Αὐτόθι, στ. 1772.

² Αὐτόθι, στ. 1773.

³ Αὐτόθι.

⁴ M i g n e, PG 85, στ. 1775 - 1793.

⁵ Αὐτόθι, στ. 1777.

⁶ Αὐτόθι, στ. 1780.

⁷ Ἐξεδόθη ὑπὸ Παναγ. Γ. Νικολοπούλου, Ἐνθ' ἄνωτ., Α', σσ. 37 - 64. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, Ἐπὶ τὰς πηγὰς τοῦ Εἰς τὴν Θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ ὕμνου Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, « Ἀθηνᾶ » 56, 1952, σσ. 278 - 285.

⁸ Ὁ S. G. Mercati, S. Ephraem Syri Opera I, I, Romæ 1915 θεωρεῖ ὅτι ὁ Γρηγόριος Νύσσης μετεχειρίσθη τὸν Ὑμνον τοῦ Ἐφραίμ διὰ τὴν συγγραφὴν

Ὁ Θεὸς δοκιμάζει τὴν πίστιν τοῦ Ἀβραάμ καὶ ἐντέλλεται αὐτῷ ὅπως θυσιάσῃ τὸν μονογενῆ του υἱὸν Ἰσαάκ. Ὁ πατριάρχης ὑπακούει καὶ ἀνέρχεται εἰς τὸ ὄρος μετὰ τῶν δούλων καὶ τοῦ τέκνου, ἀλλ' ὁ Θεὸς τὴν τελευταίαν στιγμὴν ματαιώνει τὴν θυσίαν διὰ τῆς παρεμβάσεως ἀγγέλου παρουσιάζοντος κριὸν εἰς τὸν ὑψώσαντα ἤδη κατὰ τοῦ ἰδίου του τέκνου τὴν μάχαιραν Ἀβραάμ. Δὲν λέγω τι νέον ἂν παρατηρήσω ὅτι ἡ Γένεσις ἐν προκειμένῳ (κβ', 1-13) οὐδὲν λέγει περὶ Σάρρας καὶ ὅτι ὅσα γνωρίζομεν περὶ τῆς ψυχικῆς ἀντιδράσεως τῆς γυναικός, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ μητρικὸν φίλτρον ἦτο ἰσχυρότερον πάντως τῆς θεϊκῆς προσταγῆς, ὀφείλονται εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ θέματος ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ρητόρων. Ὅντως οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας εὗρον ἐθκαιρίαν διὰ νὰ χρωματίσουν τὸ ἐπεισόδιον, νὰ δραματοποιήσουν τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τοῦ ἀνδρός, πιστοῦ τοῦ Θεοῦ ὑπηρέτου, καὶ τῆς γυναικός, πιστῆς τῆς φύσεως λειτουργοῦ. Ἡ ἕξαρσις τῶν μητρικῶν αἰσθημάτων, τοῦ ἀνθρωπίνου πόνου, ἐπιτεινομένου ἀπὸ τὴν προῖστορίαν τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰσαάκ ἀπὸ τὴν στείραν καὶ γραίαν Σάρραν, καθιστᾷ τὸ ἐπεισόδιον περισσότερον ἐνδιαφέρον καὶ συγκινητικόν.

Τὴν τοιαύτην ἐκμετάλλευσιν τοῦ θέματος ἠκολούθησε καὶ ἡ νεωτέρα εὐρωπαϊκὴ λογοτεχνία, οὕτω δὲ εἰς τὴν κρητικὴν θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ πολὺ ὀλιγώτερον ἐνδιαφερόμεθα διὰ τὴν πίστιν τοῦ προφήτου καὶ πολὺν περισσότερον συγκινούμεθα ἀπὸ τὰ μοιρολόγια τῆς Σάρρας καὶ τοὺς θρήνους τοῦ ἰδίου ὑποψηφίου θύματος.

Διὰ τὸν Ρωμανὸν ὑπῆρχε μία καταφανὴς δυσκολία: Ὁ Ὑμνος δὲν ἐγράφετο χάριν τέρψεως, ἀλλ' ἦτο ἱερὸν λειτουργικὸν κείμενον, προωρισμένον διὰ τὰς ἀκολουθίας τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπομένως δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀφίστατο ἀπὸ τὴν διήγησιν τῆς Γενέσεως, ὅπου οὐδεὶς ρόλος ἀνετέθη εἰς τὴν μητέρα Σάρραν. Ἀλλ' οὐδ' ἦτο δυνατόν νὰ παραβλέψῃ ὁ Ποιητὴς τοὺς ἐπὶ τοῦ θέματος λόγους τῶν Πατέρων, ὅταν μάλιστα οἱ ρήτορες εἶχον ἐκμεταλλευσθῆ τὸ ἀνθρώπινον στοιχεῖον, ὅπερ ἦτο τὸ κυρίως ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ ἐπιδιωκόμενον. Ἐπρεπεν ὁ Ποιητὴς νὰ συμβιβάσῃ τὰ δύο ταῦτα, πιστότητα τῆς ἱερᾶς παραδόσεως καὶ ἀνθρωπίνην ψυχολογίαν. Τοῦτο ἐπέτυχεν οὐχὶ διὰ τῆς ἐμφανίσεως τῆς δράσεως πρὸ τῆς θυσίας, εἰς τὸ μεταξὺ δηλαδὴ τῆς ἀναγγελίας τῆς θείας ἐντολῆς ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου καὶ τῆς ἀναχωρήσεως διὰ τὸ ὄρος διάστημα, ἀλλὰ διὰ μονολόγου τὸν ὁποῖον θέτει εἰς τὸ στόμα τοῦ Ἀβραάμ, ἐκφράζοντος διὰ τοῦ μέσου τούτου τοὺς διαλογισμούς του. Ὁ ἐν λόγῳ μονόλογος ἔξε-

τῆς σχετικῆς μὲ τὴν Θυσίαν ὁμιλίας του. Ἀπεναντίας ὁ Aimé Puech, *Histoire de la Littérature Grecque Chrétienne III*, Paris 1930, σ. 600 θεωρεῖ ὅτι τὰ ἑλληνικὰ κείμενα τοῦ Ἐφραιμ δὲν εἶναι τόσον ἀσφαλῆ (δὲν ἐσώθησαν τὰ ἀρχικά των κείμενα εἰς τὴν συριακὴν) καὶ ὅτι ἐν προκειμένῳ μᾶλλον ὁ Ἕλληνας Ἐφραίμ ἠκολούθησε τὸν Γρηγόριον Νύσσης!

λίσσεται εἰς στιχομυθίαν μετὰ τῆς Σάρρας, διάλογον φανταστικόν, λαβόντα χώραν εἰς τὴν σκέψιν τοῦ πατριάρχου, ὁ ὁποῖος ὅμως διάλογος εἶναι τὸ ζωηρότερον τμῆμα τοῦ ὄλου Ὑμνου, τὸ ἀρμονικώτερον, τὸ πλέον ἀνθρώπινον. Εἶναι δὲ τὸ πλέον ἀνθρώπινον διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ Ἄβραάμ φέρεται συγκινοῦμενος καὶ σχηματίζων ἐν ἑαυτῷ τὰς ἀντιροήσεις, τὰς διαμαρτυρίας, τὰς μέχρι παραλογισμοῦ ἐκρήξεις τῆς Σάρρας, τὰς ὁποίας ἐν τούτοις δὲν ἀφήνει νὰ κάμψουν τὴν εὐσεβῆ του καρδίαν. Ἐν τέλει ὁ μονόλογος ὁ ὁποῖος ἐξελίχθη εἰς διάλογον ἀναμειγνύεται τόσον μὲ τὴν δρᾶσιν ὥστε ὁ ἀκροατὴς τότε καὶ ὁ ἀναγνώστης σήμερον μένουν μὲ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὄντως ἐπραγματοποιήθη ἡ σκηνὴ αὕτη καὶ ἀντηλλάγησαν μεταξὺ τῶν δύο συζύγων ὅσα μόνον διήλθον ἀπὸ τῆν σκέψιν τοῦ Ἄβραάμ.

Ἴδωμεν τώρα πῶς ἀπὸ ἀπόψεως τεχνικῆς ἐχειρίσθη ὁ Ρωμανὸς τὸ θέμα: Ὁ μονόλογος ἀρχίζει ἀπὸ τὸν τρίτον οἶκον, εἰσάγεται δὲ ὑπὸ τοῦ Ποιητοῦ μὲ ἐν « *πὼς οὐκ εἶπας* », τὸ ὁποῖον δεικνύει ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ μονόλογος εἶναι φανταστικὸς, ἐν σχέσει βέβαια πρὸς τὴν μαρτυρίαν τῆς Βίβλου.

Ἐν ἀρχῇ ὁ Ἄβραάμ βασανίζεται μὲ τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν τῆς ὑστεροφημίας πρὸς τὴν ἀφήση, φονέως καὶ οὐχὶ πατρός, ἀνισορροποῦ ἀνδρός, ἐκστάντος τῶν φρενῶν, λόγῳ γῆρατος. Κατόπιν τὸν παίρνει τὸ παράπονον πὼς θὰ σκοτώσῃ τὸ παιδί πρὸς ἐσπαργάνωσιν, τὴν ἐλπίδα τῶν γηρατειῶν του, αὐτὸν πρὸς τὴν θά τοῦ ἐκλείνει κατὰ τὸν θάνατον τὰ βλέφαρα (οἶκος δ'). Τὸ παιδί, ὁ Ἰσαάκ, κοιμάται τώρα, καὶ ὅταν ἀναπαύῃ ὁ γονεὺς τὸ βλέμμα του ἐπάνω εἰς τὴν ἀγγελικὴν ὠραιότητα γεμίζει ἀπὸ χαρὰν ἢ ψυχῆ του. Ἄλλ' ὅταν ἀναλογισθῇ ὅτι αὔριον τὰ χεῖλη τοῦ Ἰσαάκ θὰ εἶναι ἄφωνα καὶ ἀκίνητα, ὅτι τὰ μάτια του δὲν θὰ κλείσῃ ἢ Σάρρα (τὸ πρῶτον ἐρχομένη ἤδη εἰς τὴν σκέψιν τοῦ πατριάρχου) λυπεῖται θανασίμως (οἶκος ε'). Ποῖος θὰ τοῦ δώσῃ τὴν δύναμιν νὰ φανῇ ἀνοικτίρμων, αὐτὸς ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν εὐσπλαχνικὸς εἰς τοὺς ξένους καὶ ἀγνώστους (οἶκος ε'); Ἐδῶ ἔρχεται ὁ φόβος τῆς ἀντιδράσεως τῆς συζύγου: « *Ἀκούσει τοὺς λόγους σου πάντας Σάρρα, δέσποτα, | καὶ τὴν βουλὴν σου ταύτην γνοῦσά μοι λέξει* » (οἶκος ζ'). Οἱ ἐπόμενοι στίχοι μέχρι καὶ τοῦ ἐνδεκάτου οἴκου ἀποτελοῦν τὸν εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Ἄβραάμ σχηματιζόμενον ἀντίλογον τῆς Σάρρας. Οὕτω θὰ ἀρχίσῃ ὁ μεταξὺ τῶν συζύγων δραματικὸς διάλογος, διότι ὁ Ἄβραάμ ἀπαντᾷ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸν ἰβ' καὶ ἰγ' οἶκον καὶ ἡ Σάρρα ἀνταπαντᾷ εἰς τοὺς δύο ἐπομένους (ιδ' - ιε') καὶ ὁ Ποιητὴς ἐπάγεται: « *Τοιαῦτα ἦν ἄρα ἅπερ ἔφη Σάρρα, ὁ πρέσβυς δὲ (ὁ Ἄβραάμ δηλαδὴ) πάντως εἶπεν ἄλλ' ὑπὲρ ταῦτα* », ἀλλ' ἀμφότεροι δὲν ἠγάπησαν τὸν νεαρὸν Ἰσαάκ περισσότερον τοῦ Κυρίου, ὁ ὁποῖος ἐδοκίμαζε τὴν πίστιν τοῦ πατριάρχου καὶ τελικῶς θ' ἀπήλλασσεν αὐτὸν τῆς δοκιμασίας τὸν δὲ Ἰσαάκ τοῦ προώρου θανάτου. Ἄλλ' εἰς ἐμὲ ἢ ἀσαφῆς αὕτη κατακλείς τοῦ Ρωμανοῦ « *τοιαῦτα ἦν ἄρα ἅπερ ἔφη Σάρρα* » καὶ ἡ περὶ τοῦ Ἄβραάμ βεβαίωσις ὅτι εἶπεν ἄλλα πάντως ὑπὲρ ταῦτα ἄτινα

ἔθηκεν ὁ ἴδιος ὁ Ποιητὴς εἰς τὸ στόμα του, δεικνύουν ὅτι ἠθελημένως ὁ μελωδὸς συνέχισε τὴν ὑπόθεσιν πρὸς τὴν πραγματικότητα. Ἄλλως τε ὁ λόγος τῶν δύο συζύγων ὑπῆρξεν οὕτως ἐναργῆς ἐν τῷ Ὑμνῳ, ὥστε νὰ μὴ δύναται τις νὰ παραβλέψῃ τὴν ζωηροτάτην ἐντύπωσιν τὴν ὁποῖαν θὰ ἐνεποιεῖ εἰς τοὺς ἀκροωμένους.

Ἡ Σάρρα ἀρχίζει θυμωμένη. Ἐὰν ὁ Θεὸς ἤθελε νὰ τὸν πάρῃ, διατί νὰ τὸν δώσῃ ; τὸ παιδί εἶναι δικό της. Καὶ εἰς τὸ κάτω - κάτω δὲν τῆς τὸ ἐξήτησεν αὐτῆς ὁ Θεός, ἐνῶ ὅταν ἐπρόκειτο νὰ τὸν συλλάβῃ τὴν εἰδοποίησε διὰ τοῦ ἀγγέλου. Ἡ βλάβη αὐτῆ, πλὴν τόσον ἀνθρωπίνῃ ἀντίρρησης, τὴν ὁποῖαν ὅλοι, ἀνεξαρτήτως φύλου, εἴμεθα πρόθυμοι νὰ συγχωρήσωμεν, δὲν θὰ ἦτο εὐκόλον νὰ τεθῆ ἀπευθείας εἰς τὰ χεῖλη τοῦ Ρωμανοῦ. Ἄλλ' ἢ Σάρρα μεταπίπτει ψυχολογικῶς, ὅπως ὅλοι οἱ θυμωμένοι : Δὲν θὰ ζήσῃ πολὺν καιρὸν ἀκόμη, εἶναι γερόντισσα, ἄς τῆς ἀφήσῃ ὁ Ἄβραάμ τὸ παιδί ὅσον αὐτὴ ζῆ, καὶ ἄς τὸ θυσιάσῃ κατόπιν ὅταν αὐτὴ θὰ ἔξῃ ἀποθάνει. Ἡ ἔκφρασις αὐτῆ τοῦ ἐγωῖσμοῦ ἐπιτείνεται περαιτέρω. Νὰ μεγαλώσῃ αὐτὴ τὸ παιδί καὶ νὰ τὸ δώσῃ εἰς ἄλλον, δὲν γίνεται. Ἄς σταθῇ μακρὰ ἀπὸ τὸ παιδί ὁ ὑποψήφιος σφαγεύς. Εἶναι πόνος τῆς μητρικῆς γαστρος, καὶ ἂν ὁ Θεὸς θέλῃ σφάγιον ἄς πάρῃ πρόβατον, δὲν τοῦ τὸ δίδει ἢ Σάρρα. Ἄς τὴν σκοτώσῃ πρῶτα ὁ Ἄβραάμ καὶ κατόπιν ἄς σφάξῃ τὸ παιδί. Ὑστερα πάλιν τὴν παίρνει τὸ παράπονον. Ὅταν ὁ ἄγγελος τῆς ἀνήγγειλε τὴν σύλληψιν τοῦ Ἰσαὰκ εἰς τὴν ἀρχὴν δὲν τὸν ἐπίστευσεν, ἐγέλασεν, ὕστερα ὅμως ἐχάρη. Τώρα ἢ χαρὰ αὐτὴ μετεβλήθη εἰς λύπην. Καὶ ἀκολουθεῖ τὸ ξέσπασμα : « *Σύ μου φάος, σὺ ἀγῆ ἐμῶν βλεφάρων* | *σὲ ὡσπερ ἄστρον βλέπουσα λαμπρύνομαι, ὡ τέκνον μου* ». Τὸ φῶς τῶν ματιῶν της εἶναι τὸ παιδί της, τὸ ἄστρον ποὺ φωτίζει τὸν δρόμον τῆς ζωῆς της, τὸ ὄριμον σταφύλι τοῦ ἀμπελιοῦ ποὺ μαυρολογεῖ (οἶκος ι'). Ὅταν μεγαλώσῃ θὰ γίνῃ στήριγμα τῶν γηρατειῶν της καὶ τὰ παιδιὰ του θὰ ὑποβαστάσουν τὴν ἀδυναμίαν της. Καὶ ἐνῶ πρὶν ἔλεγεν ὅτι ὀλίγος χρόνος ζωῆς τῆς ὑπολείπεται, ἐδῶ ἐκφράζει τώρα τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἰδῇ ἀπογόνους ἀπὸ τὸν Ἰσαὰκ, νὰ πιάσῃ ἐγγόνια εἰς τὰ χεῖρια της κ' ὕστερα ν' ἀποθάνῃ. Κι' ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα ἐκεῖνη, αὐτὸς θὰ τῆς κλείσῃ τὰ μάτια, τὰ παιδιὰ του θ' ἀκολουθήσουν τὴν ἐκφορὰν της καὶ αὐτὸς προπορευόμενος τῆς σοροῦ θὰ κλαύσῃ. Ἄλλὰ τώρα δὲν θέλει νὰ θρηνησῇ ἢ ἰδίᾳ αὐτὸν ποὺ εἶναι φυσικώτερον νὰ θέλῃ νὰ τὴν κλαύσῃ ἀπερχομένην ἐκ τῆς ζωῆς. Καὶ οὕτως, ἐνῶ ἡ συγκίνησις ἐκ τῆς μητρικῆς ψυχολογίας τῆς Σάρρας ἔχει κορυφωθῆ, καταλήγει, μὲ λυγμοὺς δὲν ἀμφιβάλλω, ἢ εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Ἄβραάμ ὁμιλοῦσα σύζυγος. Ὁ Ἄβραάμ ἀπαντῶν δὲν θυμῶνει καθόλου, τὴν καλοπιάνει, τῆς λέγει ὅτι δὲν πρέπει νὰ παροργίσῃ τὸν Θεόν, νὰ ἐλαττώσῃ τὴν σημασίαν τῆς θυσίας. Ἄν ὁ Θεὸς θέλῃ νὰ πάρῃ τὸ παιδί των, ἔχει τὴν δύναμιν νὰ θανατώσῃ τὸν Ἰσαὰκ καὶ χωρὶς θυσίαν, μέσα εἰς αὐτὴν τὴν μητρικὴν ἀγκάλην. Βέβαια κ' ὁ ἴδιος ὁ πατριάρχης εἶναι ἀνθρωπος καὶ λυπεῖται καὶ μαζὶ

θὰ κλαύσουν διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἀγαπωμένου. Μήπως τὸ παιδί εἶναι μόνον ἰδικόν της ; Εἶναι καὶ ἰδικόν του, ἀλλ' ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ἰσχυρότερος ὄλων (οἶκος ιγ').

Ἡ Σάρρα τέλος πείθεται, παραχωρεῖ τὸν Ἰσαάκ, πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ ἀπευθύνει τὸν λόγον. Μέσα της ἀνθεῖ ἡ ἐλπίς ὅτι τελικῶς ἡ θυσία δὲν θὰ γίνῃ, ὅτι θὰ ἐπανίδῃ τὸ τέκνον της. Τὸ καλεῖ νὰ τὴν ἀσπασθῇ καὶ νὰ φύγουν. Ὁ Ἰσαάκ δὲν ἔχει ἀκόμη ἐδῶ καμμίαν δρᾶσιν καὶ οὐδεὶς λόγος τίθεται εἰς τὸ στόμα του, ἀφοῦ περαιτέρω ὁ ποιητὴς θὰ ἔξῃ τὴν εὐκαιρίαν νὰ τὸν ζωγραφῆσιν εἰς τὸ ἐπεισόδιον τῆς θυσίας ὑποψιαζόμενον τὰ τεκταινόμενα. Ἀκολουθεῖ ἡ διήγησις σύμφωνα πρὸς τὴν Γένεσιν, ὅτι ὁ Ἀβραάμ ἐφόρτωσεν εἰς τοὺς ὄμους τοῦ παιδίου τὰ ξύλα τῆς θυσίας. Ἀλλὰ δὲν θὰ παρακολουθήσωμεν περαιτέρω τὸν Ὑμνον, τὸν ὁποῖον δύναται τις νῦν μόνος ν' ἀπολαύσῃ κατ' ἰδίαν δι' ἀναγνώσεως.

Δὲν θέλω νὰ ἐπεκταθῶ εἰς τὴν διαπίστωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ διαλόγου εἰς ἄλλα κείμενα τοῦ Ρωμανοῦ. Νομίζω ὅτι ἐκ τῶν ἀνωτέρω διαπιστώσεων κατεφάνη, ὅτι τόσον ὁ μόνολογος ὅσον καὶ ὁ διάλογος, εἰς τὴν οὐσίαν ἐκφραστικά μέσα ταυτιζόμενα (ἀφοῦ καὶ ὁ μονολογῶν συνομιλεῖ μὲ τὸν ἑαυτὸν του, καὶ ὁ κατὰ φαντασίαν πρὸς δεύτερον πρόσωπον συνομιλῶν οὐσιαστικῶς μονολογεῖ), παρελήφθη μὲν ὡς τεχνικὸν ἐκφραστικὸν μέσον ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ ἐκ τῆς Χριστιανικῆς Ρητορικῆς, ἀκολουθούσης κατὰ τοῦτο τὴν ἀρχαίαν πεζογραφίαν καὶ τὰ κείμενα τῆς Γραφῆς, ἐχρησιμοποιήθη δὲ κατὰ τρόπον ἀριστουργηματικὸν καὶ ἔδωκεν ἄριστα ἀποτελέσματα, αἰσθητικὰ ἐπιτεύγματα μεγάλου ποιητοῦ. Διότι ὁ Ρωμανὸς δὲν ἐστάθη εἰς τὴν μίμησιν τῶν πρὸ αὐτοῦ, ἐπροχώρησε πέραν αὐτῆς εἰς τὴν ψυχολογικὴν διαμόρφωσιν τῶν ἐν τοῖς Ὑμνοῖς ἱερῶν προσώπων.

Τέλος νομίζω ὅτι ἡ ἀπὸ τῆς ὡς ἄνω ἀπόψεως ἐξέτασις τῶν ἔργων τοῦ Ρωμανοῦ θὰ συντελέσῃ τὰ μέγιστα εἰς τὴν δικαιολόγησιν τῆς ἐπικρατούσης ἄλλως τε γνώμης, ὅτι ὁ λειτουργικὸς οὗτος ποιητὴς ὄντως εἶναι ὁ μέγιστος τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ὅλης καὶ τοῦ Βυζαντίου.

B' - ΑΝΕΚΔΟΤΟΣ ΥΜΝΟΣ ΡΩΜΑΝΟΥ ΤΟΥ ΜΕΛΩΔΟΥ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΙΩΑΝΝΗΝ ΤΟΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΝ¹

I

Γνωστόν εἶναι ὅτι ἡ μεγάλη μορφή τοῦ Πατρὸς τῆς Ἐκκλησίας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου (347 - 407), πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (- 404), ἐγένετο ἀντικείμενον οὐ μόνον λόγων καὶ ἐγκωμίων² ἀλλὰ καὶ πολλῶν ὑμνογραφικῶν συνθέσεων. Οὕτω πολλοὶ κανόνες καὶ ἄλλα τροπάρια συνετέθησαν εἰς τὴν μνήμην ἢ τὴν ἀνακομιδὴν τῶν λειψάνων τοῦ μεγάλου ρήτορος³, ὁφείλονται δ' εἰς ἐπιφανεῖς ποιητάς, ὡς ὁ Θεοφάνης, ὁ Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος, ὁ Ἰωάννης Μαυρόπους κ.ἄ.

Ὡς πρὸς τοὺς ὕμνους οἵτινες ἐγράφησαν διὰ τὸν Ἰω. Χρυσόστομον, οὗτοι εἶναι ἀρκετοί, παραδίδονται δὲ διὰ τῶν κοντακαρίων μὲν πληρέστεροι, ἢ διὰ τῶν μνηαίων περιεκομμένοι (κοντάκιον + α' οἶκος). Ἦδη, ἐκτὸς τῶν κοντακίων καὶ τῶν πρώτων οἶκων τῶν κατακεχωρισμένων εἰς τὰ μνηαῖα 13 Νοεμβρίου, 27 Ἰανουαρίου, ἐγνωρίζομεν α') ὕμνον ὃν ὁ ἐκδότης ἀποδίδει εἰς Θεόδωρον τὸν Στουδίτην, ἀποτελούμενον ἐκ τοῦ κοντακίου (*Τῆ χροσορεϊθροῦ αἴγλη... <ἐφύμνιον:> προστάτης θερμότητος*) καὶ 13 οἶκων (α' *Τὸν ρεῖθρα πᾶσι πλουσίως...*)⁴ καὶ β') ὕμνον ἀνεπίγραφον ἀποτελούμενον ἐκ τοῦ κοντακίου (*Ἠδφράνθη μουσικῶς ἢ σεπτῇ Ἐκκλησία...*) καὶ τῶν οἶκων α', β' καὶ ε' (α' *Ἡ λαμπὰς ἡ τῶν ἔργων μου στεγνὴ πέφυκεν...*)⁵, τὸν ὁποῖον σήμερον γνωρίζομεν πλήρη καὶ δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὸν ὑμνογράφον Στέφανον.

¹ Ἀνακοίνωσις εἰς τὸ Ἰ' Διεθνὲς Βυζαντινολογικὸν Συνέδριον Κωνσταντινουπόλεως (Σεπτ. 1955) μὴ ἀναγνωσθεῖσα, λόγῳ τῶν τουρκικῶν βανδαλισμῶν τῆς 6ης Σεπτεμβρίου.

² Πρβλ. ΒΗΓ², 1909, σσ. 122 - 123 ὅπου καταγράφονται. Ὁμοίως Κ. Ἰ. Δουβουνιώτου, Κοσμᾶ Βεσιτίωρος ἀνέκδοτα ἐγκώμια εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ λειψάνου τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ΕΕΒΣ 2, 1925, σσ. 50 - 83 [πέντε λόγοι· ὁ Δ. λέγει τὸν Βεστ. ζήσαντα μεταξὺ ζ' καὶ θ' αἰ.].

³ Πρβλ. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Ταμεῖον Ἐκκλησιαστικῆς Ποιήσεως, ΕΦ (= «Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος») 38, 1939, σσ. 316 - 322 (ὅπου τὰ κατὰ τὴν 13 Νοεμβρίου) καὶ 46, 1947, σσ. 260 - 264 (ὅπου τὰ κατὰ τὴν 27ην Ἰανουαρίου). Ὁμοίως Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Ρωμανὸς ὁ Μελωδός, ΕΕΒΣ 15, 1939, σσ. 225 καὶ 245 - 246.

⁴ J. B. Pitra, *Analecta Sacra* I, σσ. 358 - 361. Ὁ ὕμνος οὗτος παραδίδεται διὰ τοῦ cod. Corsin. 366.

⁵ Pitra, Ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 566 - 567.

Δύο ἀκόμη Ὑμνων τὴν ὑπαρξίν γνωρίζομεν ἕξ ὑποδείξεως τοῦ Σωφρο-
νίου Εὐστρατιάδου. Ὁ εἷς εἰς τὴν κοίμησιν τοῦ ἁγίου (13 Νοεμβρίου) εἶναι
ἔργον Ἰωάννου τοῦ Εὐχατίτων, ἐσώθη δ' ἐξ αὐτοῦ τὸ κοντάκιον (*Τῷ
Χρυσοστόμῳ οἱ πιστοὶ τὰ ὑμνητήρια...*) καὶ ὁ πρῶτος οἶκος (ἀ' Ἔγγελος
σαρκοφόρος ἀπὸ γῆς ἀνεπέμφθη...), εἶναι φανερόν δ' ὅτι ἐγράφη ἐπὶ τοῦ
σχήματος τοῦ Ἀκαθίστου¹. Ὁ ἕτερος ἐγράφη ὑπὸ ἀνωνύμου διὰ τὴν μετα-
κομιδὴν (27 Ἰανουαρίου) καὶ γινώσκειται ἐκ τοῦ κοντακίου (*Στεφανφόρος
σήμερον ὄφθη ἐν κόσμῳ...*) καὶ τεσσάρων οἴκων (ὁ ἀ': *Ἀνατολή θεολαμ-
πῆς ἐπέστη οὐρανόθεν...*)².

Διὰ τῆς περιγραφῆς τῶν κοντακαρίων τὴν ὁποίαν ἐτοιμάζει τὸ φροντι-
στήριόν μου ἐγνώσθησαν περισσότερα κείμενα. Οὕτως εἰς τὸν Χρυσόστομον
ἀναφέρονται οἱ Ὑμνοι 48, 49, 50, 51, 52 (13 Νοεμβρίου) καὶ 183 (27
Ἰανουαρίου) τοῦ πατριακοῦ κώδ. 212, κατὰ τὴν περιγραφὴν Μ. Ναουμί-
δου³. Ἐκ τούτων ὁ 48 ἀποδίδεται εἰς ἀνωνύμου, ἀλλ' ὡς θὰ δεῖξωμεν
εἶναι τοῦ Στεφάνου. Ὁ 49 εἶναι τοῦ Ρωμανοῦ, ὁ 50 τοῦ Γεωρ-
γίου, ὁ 51 Στουδίτου, ὁ 52 ἀωνύμου, ὁ 183 ἀωνύμου,
δυνάμενος μετὰ βεβαίωτος ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸν Στέφανον.

Ἴδου αἱ ἐνδείξεις τῶν Ὑμνων κατὰ τὴν ὡς ἄνω σειρὰν, σημειουμένης
καὶ τῆς παραδόσεως αὐτῶν διὰ τῶν κοντακαρίων :

13 Νοεμβρίου

48. Ἀωνύμου (Στεφάνου) Α' Ὁδὴ :

κοντ. : *Ἐκ τῶν οὐρανῶν τὴν γνῶσιν κομισάμενος...*

οἶκος : *Ἐκ τῆς παγχρῆσου γλώττης σου, πάτερ...*

(Sin. 927, Messin. 157, Sin. 925, Patm. 212).

49. ΡΩΜΑΝΟΥ :

κοντ. : *Ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐδέξω τὴν θείαν χάριν...*

οἶκος : *Τῷ τῶν ὄλων ποιητῇ κλίνω τὸ γόνυ...*

(Sin. 925, Sin. 927, Patm. 212, Λαύρας Γ 28, Βατοπ. 1041,
Corsin. 366).

¹ Εὐστρατιάδης, ΕΦ 38, 1939, σ. 318.

² Εὐστρατιάδης, ΕΦ 46, 1947, σ. 262 - 263. Παραδίδεται διὰ τοῦ κώδι-
κος Γ 28 Λαύρας, ὁ δὲ ἀ' οἶκος καὶ διὰ τοῦ Paris. Gr. 1572, f. 257.

³ Ρωμανοῦ τοῦ Μελφδοῦ Ὑμνοι ἐκδιδόμενοι ἐκ πατριακῶν κωδίκων, τόμος Β',
1954, μέρος Α' : Τὰ κοντακάρια τῆς Πάτμου.

50. ΓΕΩΡΓΙΟΥ :

κοντ. : *Στόμα Θεοῦ καὶ οἶκον τοῦ Παρακλήτου...*

οἶκος : *Τὸν τὴν γῆν ὡς οὐρανὸν περιπολοῦντα...*

(Patm. 212).

51. ΣΤΟΥΑΙΤΟΥ :

κοντ. : *Τὰ χρυσώτατα τῆς καθαρᾶς σου γλώττης ἔπη...*

οἶκος : *Νῦν χρυσοστόλιτος ὤφθη ἡ Ἐκκλησία...*

(Patm. 212).

52. Ἄνωνύμου :

κοντ. : *Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια...*

οἶκος : *Χάρις σοι οὐρανόθεν ἐξεχύθη πλουσία...*

(Patm. 212).

27 Ἰανουαρίου

183. Ἄνωνύμου (Στεφάνου) Ἡ Ὁδὴ δευτέρα :

κοντ. : *Εὐφράνθη μυστικῶς ἡ σεπτὴ Ἐκκλησία...*

οἶκος : *Ἡ λαμπὰς ἡ τῶν ἔργων μου στεγνὴ πέφυκεν...*

(Sin. 925, Sin. 926, Sin. 927, Patm. 212, Λάυρας Γ 27, Βατοπεδ. 1041, Mess. 157).

II

Ἡμᾶς θ' ἀπασχολήσῃ ἐνταῦθα ἡ ὑμνογραφία τοῦ Ρωμανοῦ ἡ ἀφορῶσα εἰς τὸν Χρυσόστομον. Καὶ πρῶτον θὰ ὑπομνήσωμεν ὅτι ὁ Εὐστρατιάδης γνωρίζων τὸν ὕμνον Ναουμ. 49 (Patm. 212) κολοβόν, προσέγραψεν αὐτὸν ὀρθῶς εἰς τὸν Ρωμανόν¹. Εἶτα ὅτι ὁ αὐτὸς Εὐστρατιάδης κατεκύρωσε τὸ κοντάκιον : *Εὐφράνθη μυστικῶς* μετὰ τῶν τριῶν αὐτοῦ οἶκων οὓς ἐγνώριζεν ἐκ τῶν κωδ. 1041 Βατοπ. καὶ 127 Λάυρας, εἰς τὸν Ρωμανόν. Ὁ ὕμνος οὗτος (κοντάκιον - α' οἶκος) εὑρεῖται καὶ εἰς τὰ ἔντυπα μηναιᾶ (27 Ἰανουαρίου), εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ὁ Εὐστρατιάδης κακῶς ἀπέδωκεν εἰς τὸν Ρωμανόν πολλοὺς ὕμνους τῶν ὁποίων ἐγνώσθησαν οἱ ἀληθεῖς συγγραφεῖς ἐκ τῶν ἀκροστιχίδων διὰ τῆς περιγραφῆς τῶν κοντακαρίων τῆς Πάτιμου κλπ.

¹ ΕΦ 38, 1939, σσ. 317 - 318.

Πρὶν προχωρήσω εἰς τὰ τοῦ γνησίου ρωμανικοῦ Ὑμνου εἰς τὸν Ἰω. Χρυσόστομον, θὰ δεῖξω ὅτι ὁ Ὑμνος: *Ἐδφράνθη μουτικῶς* (εἰς τινὰς κώδ. *Ἡδφράνθη μουτικῶς...*) δὲν εἶναι τοῦ Ρωμανοῦ ἀλλὰ τοῦ Στεφάνου τοῦ γραψάντος καὶ Ὑμνον εἰς Ἅγιον Δημήτριον¹.

Εἰς τὸν Ναουμ. 48 ὕμνον ὁ ἀνώνυμος τέως ποιητῆς λέγει «...ἀλλὰ μιμνήσκου τῶν σῶν νῦν τέκνων * καὶ ἀνάσχου κἀμοῦ τῆς αὐτομολίας, * ἔπρεπε γὰρ * μείζονά σου τὸν ὕμνον προσάξαι, σοφέ, * μικρὸν δὲ ὕστερον, πάτερ, * ἀνυμνήσω τὴν θεῖαν ἐπάνοδον * τοῦ παναγίου σου σώματος, * διηγούμενος πῶς ἀπεδήμησας ».

Ὅντως εἰς τὸν ὕμνον Ναουμ. 183 καὶ εἰς τὸν πρῶτον αὐτοῦ οἶκον ἀναγινώσκει τις: « ὅπως * ὕμνῳ σου ἀξίως * τὴν ἐνδοξον ἐπάνοδον, * ὡς πρὶν καὶ τὴν κοίμησιν * τολμήσας ἐδίδαξα *, Ἰωάννη Χρυσόστομε ». Κατὰ ταῦτα δὲν μένει ἀμφιβολία ὅτι ὁ συγγραφεὺς τὸν Ναουμ. 183 ὕμνον καὶ ἐπιγράψας αὐτὸν *Ἡ Ὁδὴ Δευτέρα* (27 Ἰανουαρίου) εἶναι καὶ ὁ συγγραφεὺς τῆς πρώτης ᾠδῆς (13 Νοεμβρίου), ὅπου καὶ προανήγγειλε τὴν τοιαύτην συγγραφήν. Ὅτι δ' ὁ Ὑμνος ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Στεφάνου δεικνύει ἡ κατασκευὴ, τὸ ποικίλον τῶν μὴ σταθερῶν ἐφηνυίων, ὁ λόγος καὶ δὴ ἡ ταυτότης τοῦ α' στίχου τοῦ οἴκου ιη' τοῦ ὕμνου Ναουμ. 48: *Σὺ εἶ τὸ φῶς τῶν ἐσκοτισμένων...* πρὸς τὸν α' στίχον τοῦ δ' οἴκου τοῦ ὕμνου τοῦ Στεφάνου εἰς Ἅγιον Δημήτριον.

Κατὰ ταῦτα ὁ Ὑμνος οὗτος οὔτε ἐκ κατασκευῆς οὔτε ἄλλως εἶναι δυνατὸν νὰ προσγραφῆ εἰς τὸν Ρωμανόν.

Ἀπεναντίας ἐκ τῶν γνησίων Ὑμνων τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι ὁ Ναουμ. 49, διασωθεὶς ἀκέραιος διὰ τοῦ cod. Patm. 212 ff. 47v-50v, καὶ τὸν ὅποιον δημοσιεύω προσεχῶς. Ὁ Ὑμνος φέρει ἀκροστιχίδα: « *Τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ* » ψάλλεται πρὸς ἤχον πλ. β'. Πρὸς *Τὴν ὑπὲρ ἡμῶν — Τὰ τῆς γῆς ἐπὶ τῆς γῆς καταλιπόντες* (ὕμνος Ρωμανοῦ εἰς τὴν Ἀνάληψιν) καὶ κατὰ τοῦτο εἶναι προσόμοιος. Ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ κοντάκιον καὶ 18 οἴκους. Ἴδου τὸ προοίμιον:

*Ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐδέξω τὴν θεῖαν χάριν
καὶ διὰ τῶν σῶν χειλέων πάντα διδάσκεις
προσκυνεῖν τὴν Τριάδα τὸν ἕνα Θεόν,
Ἰωάννη Χρυσόστομε, παμμακάριστε δοεῖ:
ἐπαξίως ἐδφημοῦμεν σε.
Ἐπάρχεις καθηγητῆς, ὡς τὰ θεῖα σοφός.*

¹ Περὶ οὗ ἴδε Τωμαδάκη, Ρωμανοῦ Ὑμνοι Β', 1954, σσ. 14 - 15, 28 - 36 καὶ « Ἀθηνᾶ » 59, 1955, σσ. 113 - 116.

² Ρωμανοῦ Ὑμνοι Β', 1954, σ. 30.

Ὁ ποιητὴς ἀρχίζει μ' ἐπίκλησιν πρὸς τὸν Θεόν, διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ ψάλῃ ἄξιον ὕμνον (οἶκος α'). Παραβάλλει τὸν ὄσιον μὲ τὸν ἥλιον, ὃν ὑπερβάλλει ὁ Ἰωάννης, ὑπερακοντίσας τοὺς πρὸ αὐτοῦ. Ἀπορεῖ πῶς νὰ τὸν ἀποκαλέσῃ (οἶκος β' - δ'). Εἶναι παράδεισος θεολογίας, πηγὴ ἢ τῆς Ἐδέμ, δικαίως ἐθεωρήθη ὁ 13ος τῶν ἀποστόλων (οἶκος ζ' - ζ'). Ὑπέροτος τοῦ Ἄβελ καὶ τοῦ Ἐνώχ, μὲ ἀποτελέσματα σωστικὰ μείζονα τῶν τοῦ Νῶε, προσαγαγὼν ἑαυτὸν μεγαλυτέραν θυσίαν τῆς τοῦ Ἀβραάμ, νομεύων τὰ ἀρνία τῆς ἀγέλης, τοὺς πιστοὺς, κάλλιον τοῦ πατριάρχου Ἰακώβ, ρῆτωρ μείζων τοῦ Μωσέως, ἰσοῦμενος πρὸς τὸν ἱερέα Ἀαρών, ἀνώτερος τῶν Σαμουήλ, Φινεές, Δαβίδ, Σολομώντος, καὶ Ἐζεκιίου. Τὸ ἔργον τοῦ Χρυσοστόμου παραβάλλεται πρὸς τὸ τοῦ Ἡλιοῦ, ἔπεται χαρακτηρισμὸς τοῦ ὄσιου.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω φαίνεται ὅτι ὁ Ὑμνος οὗτος ἔχει χαρακτῆρα οὐχὶ συναξαρικόν, διηγήσεως τοῦ βίου καὶ τῶν θαυμάτων τοῦ Χρυσοστόμου, ἀλλ' ἐγκωμιστικόν. Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ ἐπίθετα τὰ ὁποῖα ὁ ποιητὴς ἀποδίδει εἰς τὸν ὑμνούμενον. Ὁ Χρυσόστομος εἶναι *ἀείμνηστος, ἀθλοφόρος, ἔνθεος, ἡσύχιος, θεύρεστος, θεσπέσιος, ὄσιος, παμμακάριστος, πανεύφημος, πανόλβιος, πρᾶος, σοφός* (ὡς τὰ θεῖα εἰδώς), *σοφώτατος, ταπεινόφρων, τροπαιοῦχος*. Καὶ τὰ οὐσιαστικὰ ποικίλα εἶναι καὶ πλούσια. Ὁ ὄσιος ἀποκαλεῖται *ἀγέλαρχος, ἀπόστολος τρισκαιδέκατος, διδάσκαλος, ἱατρός, ἱεράρχης, ἱερεὺς, ἱεροφάντης, ζηλωτής, καθηγητής, (δόκιμος) κυβερνήτης, ὁμολογητής, (πολυθαύμαστος) ὀλκᾶς, παράδεισος θεολογίας, πίναξ* (ὑψηλῶν συγγραμμάτων), *ῥῆτωρ, στρατηγός, τείχος, πέτρα, πηγὴ ἢ Χριστοῦ μαθητής*.

Σκοπὸς τοῦ ποιητοῦ ὑπῆρξε ν' ἀποδείξῃ ὅτι ὁ Χρυσόστομος ἦτο ἀνώτερος τῶν Ἑβραίων προφητῶν κ' ἄ. προσωποποιήτων τῆς Γραφῆς, τοῦ Ἄβελ καὶ Ἐνώχ (η'), Νῶε (θ'), Ἀβραάμ (ι'), Ἰακώβ (ια'), Μωσέως (ιβ', ιδ'), Ἀαρών (ιγ', ιδ'), Σαμουήλ, Φινεές (ιδ'), Ἰὼβ (ιε'), Δαβίδ, Σολομώντος, Ἐζεκιίου (ις'), Ἡλιοῦ (ιζ'), Ἡσαΐου, Ἰερεμίου, Δανιήλ, Ἰεζεκιήλ, Ἀμβακοῦμ καὶ Ἰωνᾶ (ιη'). Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἰδέας δὲν γίνεται ἰσομέτρως καὶ οἱ τελευταῖοι τῶν προφητῶν ἀναφέρονται ἀθροιστικῶς. Ἀνάλογος μνεῖα προφητῶν συναντᾶται εἰς τὸν ὕμνον τοῦ Ρωμανοῦ Τῆ κυριακῆ τῆς Ἀποκρέως καὶ εἰς τοὺς οἴκους δ', ε' καὶ ζ'¹.

Τοῦτο δὲν εἶναι ἡ μόνη σχέσις τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ εἰς τὸν Χρυσόστομον Ὑμνος πρὸς ἄλλα ἔργα τοῦ Μελωδοῦ. Οὕτω π.χ. ὁ Χριστὸς καλεῖται *ἀγέλαρχος* εἰς τὸν ὕμνον εἰς Ἀποστόλους, οἶκος ζ'², ἐνῶ ἐδῶ ἀγέλαρχος εἶναι ὁ Χρυσόστομος. *Στρατηγὸν* ἀποκαλεῖ ὁ Ρωμανὸς³ καὶ τὸν ἀπόστολον Πέτρον! Ὁ πατριάρχης καλεῖται ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ *πρᾶος καὶ ἡσύχιος*. Τὴν αὐτὴν

¹ Pitra, AS I, 1876, σ. 37.

² Pitra, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 171.

³ Pitra, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 95, Ὑμνος ΚΔ', στ. 151 (Ὑμνοι Β', σ. 240).

ἐκφρασιν εὐρίσκω περὶ τοῦ Χριστοῦ : Ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς ἡμῶν ὁ πρῶτος καὶ ἡσυχίος εἰς τὸν ὕμνον τοῦ Ρωμανοῦ Εἰς τὰ Βάβια, οἶκος β'¹.

Εἰς τὸν ὕμνον τοῦ Ρωμανοῦ Εἰς τὸν Νῶε (ΙΘ', 238-240, Ὕμνοι Β' σ. 106) γίνεται λόγος περὶ τῆς κιβωτοῦ :

Σαφῶς δὲ εἰσάγων | τὰ ἀναρίθμητα ζῶα | ἐν τοῖς ταμείοις τῆς τριώροφου. Ἀλλὰ τριώροφος ἀποκαλεῖται καὶ εἰς τὸν ὕμνον εἰς Ἰ. Χρυσόστομον ἡ κιβωτός :

*Νῶε μὲν ἐκδιδάσκων τοὺς παρανόμους
τῶν δεινῶν ἐπιστρέφει οὐκ ἠδυνήθη,
νῦν δὲ ὁ διδάσκαλος τῷ Θεῷ ἀναρίθμητα
πλήθη ὄντως προσήγαγεν·
τριώροφον ἐκεῖνος ἐκτίσαστο σχεδίαν
κάκει τοὺς ὑπηκόους διέσωσε
καὶ οὗτος Ἐκκλησίας τρισμακαρίστου προέστη...*

Τέλος ἐπεσήμανα τὸ ἐξῆς χωρίον τοῦ νεωστὶ ἐκδοθέντος ὕμνου τοῦ Ρωμανοῦ Εἰς νεοφωτιστούς (Ὕμνος ΚΓ', στ. 62-63, Ὕμνοι Β', σ. 212)² :

*Πηγῆς ἀεναίου τῆς ἐν τῷ Παραδείσῳ
τὰνάματα ὄντως εἰς ποταμοὺς διαιροῦνται...*

Ἰδοὺ τί ὁ Ρωμανὸς ἔγραψε περὶ τοῦ Χρυσοστόμου (οἶκος ς') :

*Πηγὴ ἡ τῆς Ἐδὲμ τετραμερῶς διαιρεῖται
καὶ πᾶσαν πτώσιν καταπλουτίζει
ἀλλ' οὗτος μείζων ἐκείνης ὄφθη·
ἡ μὲν πηγὴ ὠφέλιμος, ὁ δ' ἀνθρώποις ἅπασιν·
ἐκείνη βλόζεινάματα καὶ οὗτος λόγον ἅγιον·
τετραπέρατα γάρ, ὡς παράδεισος τερπνός,
εὐωδίας πληροῖ
τὰ θεόπνευστα αὐτοῦ λόγια χορηγῶν.*

Ὑπολείπεται νὰ ἐξετασθῆ κατὰ πόσον ὁ Ρωμανὸς ἔγραψε τὸν Ὕμνον λαβὼν ὡς πρότυπον ρητορικὸν ἐγκώμιον Πατρός τινος τῆς Ἐκκλησίας, γραφὲν εἰς πεζόν. Εἰς τοῦτο μᾶς βοηθεῖ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ θέματος τῶν Προφητῶν.

¹ Pitra, Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 62.

² « Ποταμὸς δὲ ἐκπορεύεται ἐξ Ἐδὲμ ποτίζειν τὸν Παράδεισον... Φισῶν... Γεῶν... Τίγρης... Εὐφράτης > Γένεσις β', 10-14. Πρβλ. τὸν ἐκδότην τοῦ Ὕμνου Ν. Α. Λιβαδάρα, Ρωμανικά, « Ἀθηνᾶ » 59, 1955, σσ. 84-85, διαλευκάναντα τὴν ἔννοιαν τοῦ χωρίου.

Ἐξ ὧν ἠρεύνησα, δύναμαι γὰ εἶπω ὅτι πιθανώτατα ὁ Ρωμανὸς ἐν προκειμένῳ ἐγνώριζε :

α') Μαρτυρίου Ἀντιοχέως εἰς Ἰωάννην Χρυσόστομον, ὅπου χαρακτηριστικὸς λόγος γίνεται περὶ προφητῶν Ἡλιοῦ, Ἰησοῦ, Μωσέως, Ἐλισσαίου κλπ. Πρβλ. « Ἡλίας ἔλεγε μὲν ποτε καταλελειφθαι μόνος, ἤρρισκε δὲ προφήτας ἐν τοῖς σπηλαίοις ἑκατὸν τρεφομένους... » (Migne, PG 47, στ. XLVIII).

β') Παλλαδίου Ἐλενοπόλεως († 430) Διάλογον, ὅπου ὁ Χρυσόστομος λέγει περὶ ἑαυτοῦ « Ἀρχεῖ, ἀδελφέ, μὴ πολλὰ λέγε... Οὔτε γὰρ ἀπ' ἐμοῦ ἤρξατο τὸ διδασκάλιον, οὔτε εἰς ἐμὲ ἐτελεύτησε. *Μὴ οὐκ ἀπέθανε Μωϋσῆς· οὐκ εἴρηται Ἰησοῦς ; Οὐκ ἐτελεύτησε Σαμουήλ· οὐκ κέχρισται Δαυὶδ ; Ἀπέλιπε τὸν βίον Ἰερεμίας· οὐκ ἦν ὁ Βαρούχ ; Ἀνελήφθη Ἡλίας· οὐκ προεφήτευσεν Ἐλισσαῖος ; Ἐκατατομήθη Παῦλος· οὐκ ἀπέλιπε Τιμόθεον, Τίτον, Ἀπολλῶ, καὶ ἄλλους μυρίους ; » (Migne, PG 47, στ. 23).*

γ') Ἰδίᾳ ὅμως πρότυπον ἔσχεν ὁ Ρωμανὸς τοὺς πέντε (ἢ ἕξ αὐτῶν τινες) λόγους Θεοδώρητου τοῦ Κύρου († 460) τῶν ὁποίων ἀποσπάσματα μόνον γνωρίζομεν ἐκ τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Φωτίου (κώδ. 273). Πρβλ. « *Ἀπέλαβεν ὁ Ἰὼβ πολυπλασιασθέντα τὰ κτήματα· ἀπέλαβες καὶ σὺ μετὰ προσθήκης τὴν παρὰ πάντων τιμὴν* » (Migne, PG 104, στ. 233). Ὁμοίως : « *...καὶ ἄκοντας τὸν Ἰωνᾶν προσεῖπαι τοῖς κύμασιν. Οὐκ ἐκείνων μῖσος, ἀλλὰ σὸν γυμνάσιον τὸ συμβᾶν* » (αὐτόθι 84, στ. 53). Φαίνεται ὅτι ὁ Θεοδώρητος παρωμοίαζε τὸν Ἰωάννην Χρυσόστομον πρὸς τοὺς Ἑβραίους προφήτας, πέραν ὅμως τοῦ Ἰὼβ καὶ τοῦ Ἰωνᾶ δὲν γνωρίζομεν τὰ τμήματα εἰς τὰ ὁποῖα ἐγένετο ἢ μετὰ τῶν ἄλλων σύγκρισις. Εἶναι φανερόν ὅτι ἐν προκειμένῳ ὁ Ρωμανὸς δὲν ὑπῆρξε πρωτότυπος εἰς τὸ θέμα, ἀλλ' εἰς τὴν ἐκτέλεσιν.

Καταλήγω μεταφέρων ἐνταῦθα τὸ χαρακτηριστικώτερον τμήμα τοῦ ὅλου Ὑμνου, τὸν β' οἶκον :

*Ὁ μὲν ἥλιος λάμπων, ὡς φθάσας εἶπον¹,
τὰ ἐν κόσμῳ εὐφραίνει,
πανήμερον δὲ δρόμον ποιησάμενος
ὑπ' ἐκείνης δεσπόζεται, ἥς δεσπόζων ἐτύγχανε.
Καθάπερ γὰρ χιτῶνι καλύπτεται τῷ σκότει
καὶ νῆξ καταλαβοῦσα ἀμβλύνει αὐτόν.
Τοῦ δὲ πανοβλίου ἀρχιερέως τὸ κλέος*

¹ Εἶπον πρότερον. Τοῦτο εἶναι ἐνδεικτικὸν ὅτι ὁ Ρωμανὸς εἶχε γράψει καὶ ἄλλον ὕμνον εἰς τὸν Χρυσόστομον, λανθάνοντα.

καὶ ἡ ἡμέρα ἅγια κηρύττει καὶ νύξ δὲ πάλιν
θανυμάζει ἄγαν πῶς διασχίσαι ἴσχυσεν
τὴν τῶν πραγμάτων θύελλαν
παρασταθῆναι ἄμωμος Χριστῷ τῷ βασιλεῖ ἡμῶν.
Ἦκουσα γὰρ παρ' αὐτοῦ·
Σὺ ἐδόξασας ἐμὲ ἐπὶ τῶν γηγενῶν
καὶ ἐγὼ ἐν οὐρανοῖς δόξαν δίδωμί σοι,
τῶν περάτων γὰρ αὐτὸς
ὑπάρχεις καθηγητής,
ὡς τὰ θεῖα σοφός¹.

¹ Τὸ κείμενον ὁλοκλήρου τοῦ Ὕμνου ἐπιφυλάσσομαι νὰ ἐκδώσω προσεχῶς.

Γ' - Η ΠΑΤΕΡΙΚΗ ΓΝΩΣΙΣ ΡΩΜΑΝΟΥ ΤΟΥ ΜΕΛΩΔΟΥ¹

Τὸ θέμα δύναται νὰ ἐξετασθῆ ἀπὸ δύο πλευρὰς :

1. *Σχέσεις Ρωμανοῦ - Ἐφραίμ τοῦ Σύρου*. Ὁ Ρωμανὸς κατήγετο ἀπὸ τὴν Συρίαν, ἔγραψεν ὅμως ἑλληνιστί, ἐνῶ ὁ Ἐφραίμ ὁ Σύρος ἀπὸ τὴν Νίσιβιν τῆς Μεσοποταμίας ἔγραψεν συριακά, εἶδε δὲ ὑπὸ συγχρόνων του τὸ ἔργον του μεταφραζόμενον ἑλληνιστί. Ὑπετίθετο ὅτι ὁ Ρωμανὸς ἐπηρεάσθη ἀμέσως ἀπὸ τὴν συριακὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν. Ἡ σχετικὴ διαπραγματεύσεις τοῦ θέματος ὑπὸ τῶν T. h. Wehofer, *Untersuchungen zum Lied des Romanos auf di Wiederkunst des Herrn*, 1906 καὶ Cas. Emeréau, *Saint Ephrem le Syrien, son oeuvre littéraire grecque*, Paris (1918) σχεδὸν πάντοτε προηγῆθη τῆς ἐκδόσεως τῶν ἔργων τοῦ Ἑλληνος Ἐφραίμ (δηλαδ. τῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν μεταφράσεως τοῦ Ἐφραίμ)² ὑπὸ τοῦ ἐν Ρώμῃ καθηγητοῦ κ. Silvio Giuseppe Mercati, *S. Ephraem Syri opera, tomus primus, fasc. primus Sermones in Abraham et Isaac*, in *Basilium Magnum*, in *Eliaam*, Romæ 1915, ἡ ὁποία τεσσαράκοντα ἔτη μετὰ τὴν ἔναρξίν της δὲν ἐπροχώρησεν, οὐδὲ φαίνεται ὅτι θὰ προχωρήσῃ, ἂν δὲν ἀναληφθῆ ὑπὸ τινος νεωτέρου.

Ἐξ ὅσων δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν σήμερον, ἐκ τῶν γνωστῶν ὡς βεβαίων ἑλληνικῶν κειμένων τοῦ Ἐφραίμ, ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὸν Ρωμανὸν δὲν εἶναι οὔτε ἀμεσος, οὔτε ὄσης σημασίας ἐθεωρήθη ἄλλοτε. Οἱ παλαιοὶ μελετηταὶ τοῦ θέματος, κατὰ τοὺς παραλληλισμούς των, εἶχον ὑπ' ὄψιν ὀλίγα κείμενα τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ἦσαν προκατειλημμένοι ὅτι οὗτος ἠκολούθει τὸν Σύρον. Ὡμοίως δὲν ἐξήταζον τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεως τῆς ὅλης λειτουργικῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως, ἀπὸ τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ εἶναι κεχωρισμένον τὸ τῆς προελεύσεως τῆς ποιήσεως τοῦ Ρωμανοῦ. Σήμερον ἡ σύγκρισις δεικνύει ὅτι :

α') Ὁ Ρωμανὸς συνολικῶς ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν συριακὴν ποίησιν ὀλιγώτερον ἀπὸ ὅ τι ὑπετίθετο ἄλλοτε. *Τοῦτο ἰσχύει καὶ περὶ ὅλης τῆς λειτουργικῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως.*

β') Ὅτι ἡ ποίησις τοῦ Ἐφραίμ, ἔργον πολεμιστοῦ καὶ ἀσκητοῦ τῆς ποιμενικῆς Μεσοποταμίας, εἶναι ἐντόνου ἀγροτικοῦ καὶ ποιμενικοῦ χαρακτήρος, περισσότερον ρητορικὴ ἀπὸ τὴν τοῦ Ρωμανοῦ. Ἀπεναντίας ὁ Ρωμανὸς εἰς

¹ Ἀνακοίνωσις σταλεῖσα (ἀγγλιστί) εἰς τὸ ἐν Oxford « Second International Conference on Patristic Studies » (19-24 Σεπτεμβρίου 1955), κατὰ παρακλήσιν τῆς ὀργανωτ. Ἐπιτροπῆς αὐτοῦ.

² Πρβλ. τὴν παρατήρησιν τοῦ Puech, ἣν ἐσημείωσα πρόσθεν σ. 21, σημ. 8.

τὸ ἔργον του χρησιμοποιεῖ καὶ εἰκόνας τοῦ γεωργικοῦ, κυνηγετικοῦ καὶ ποιμενικοῦ βίου, ἀλλ' ἔχει ἐντονώτερον ἀστικὸν χαρακτῆρα, ἀποδίδει δὲ περισσότεραν σημασίαν εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου.

γ') Ὅτι ἡ διαπραγματεύσις τοῦ αὐτοῦ θέματος, ὡς τῆς θυσίας τοῦ Ἀβραάμ, γίνεται κατὰ ἀρκετὰ διάφορον τρόπον ¹.

δ') Ὅτι ἡ ἔβραϊκὴ καὶ ὄχι ἡ συριακὴ ποιήσις εἶναι ἡ ἀμεσώτερον ἐπηρραζούσα τὸν Ρωμανόν, διὰ τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὑπὸ τῶν Ἑβδομήκοντα (διὰ τῶν θεμάτων, τῆς γλώσσης, τῶν ἐκφράσεων) καὶ

ε') Ὅτι ἡ ρυθμιμετρικὴ κατασκευὴ τῶν Ὑμνων τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι περισσότερον συγγενῆς πρὸς τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τῶν Ἑβδομήκοντα, ψαλλόμενον εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἰσχύει γενικῶς ἐπὶ ὅλης τῆς ἑλληνικῆς λειτουργικῆς ποιήσεως.

2. Ἡ σχέσηις τοῦ Ρωμανοῦ πρὸς τοὺς Ἑλληνας Πατέρας διεπιστώθη παλαιότερον ὑπὸ τοῦ P. Maas, εἰς ὃ, τι μάλιστα ἀφορᾷ τὸν Βασίλειον Σελευκείας. Γενικῶς ἀναγνωρίζεται ὅτι καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐπηρέασε τὸν Ρωμανόν. Ὑπερβολικῶς μάλιστα ἐθεωρήθη ὁ Ρωμανὸς ὡς εἷς ἱεροκήρυξ γράφων ἑμέτρως, πρᾶγμα ὅπερ σήμερον δύναται νὰ θεωρηθῆ πλάνη, λόγῳ τοῦ ὅτι ὁ Ἕλλην ποιητῆς ἀποδίδει μεγάλην σημασίαν εἰς τὸν ἐσωτερικὸν ψυχικὸν κόσμον, τὴν ἐσωτερικὴν πάλιν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὁποίαν ἐκφράζει. Ἐπὶ πλέον οἱ ἀγιογραφικοὶ Ὑμνοι καὶ οἱ ἱστορικοῦ χαρακτῆρος δὲν ἔχουν συνήθως ὡς πρότυπα λόγους τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας.

Μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ὕμνων Α' - ΚΗ' (1 - 28) (I, 1952 καὶ II, 1954 Ἀθήναι) ὑπ' ἐμοῦ καὶ τῶν συνεργατῶν μου, τὸ θέμα εἶναι δυνατὸν ν' ἀντιμετωπισθῆ εὐρύτερον, διότι ὅλοι ἀνεζητήσαμεν τὰς πηγὰς τῶν ἐκδοθέντων κειμένων εἴτε ἀγιολογικαί, εἴτε ἱστορικαί, εἴτε ἀποκριθολογικαί, εἴτε ρητορικαί ἦσαν αὗται. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ἰω. Χρυσοστόμου εἰς τὸν Ρωμανὸν εὐρέθη μεγαλυτέρα, πλὴν δ' αὐτῆς καὶ τῆς τοῦ Βασιλείου Σελευκείας, διεπιστώθησαν καὶ ἄλλων Πατέρων, δηλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Γρηγορίου Νύσσης, Ἀστερίου Ἀμασειᾶς, Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ, Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας κλπ.

Ἐπὶ πλέον δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν καὶ τὰ κάτωθι :

α') Τὸ πρόβλημα τῆς εὐρυτέρας ἐπιδράσεως τοῦ Ἰω. Χρυσοστόμου (κ.ἄ. Πατέρων) ἐπὶ τὸν Ρωμανόν εἶναι συνδεδεμένον πρὸς τὴν γνησιότητα

1. Πρβλ. τὴν μικρὰν ἀλλ' ὠραίαν μελέτην τοῦ μαθητοῦ μου Παναγ. Γ. Νικολοπούλου: Ἐπὶ τὰς πηγὰς τοῦ εἰς τὴν θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ Ὑμνου Ρωμανοῦ τοῦ Μελφοῦ, « Ἀθηνα » 56, 1952, σσ. 278 - 385 καὶ ὅσα ἔγραψα ἀνωτέρω σσ. 21 - 25 περὶ τοῦ Ὑμνου τούτου.

τῶν ἔργων τοῦ μεγάλου τούτου ρήτορος, τοῦ ὁποίου δὲν ὑπάρχει ἀκόμη καὶ εἶναι δύσκολον νὰ προπαρασκευασθῇ μία νέα κριτικὴ ἔκδοσις.

β') Ἡ ἐπίδρασις τῶν Ἑλλήνων Πατέρων ἐπὶ τὸν Ρωμανὸν ὑπάρχει εἰς τοὺς Ὑμνοὺς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν ἱστορικὸν ἢ ἀγιολογικὸν χαρακτῆρα, ἢ δὲν ἐκφράζουσι ἐσωτερικὴν ψυχικὴν διάθεσιν (προσευχαί).

γ') Ἡ ἐπίδρασις τῶν Ἑλλήνων Πατέρων ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς ὑποθέσεως εἰς τὴν γλῶσσαν, εἰς ἐκφραστικοὺς τρόπους καὶ εἰς χειρισμὸν τῶν θεμάτων καὶ εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ρητορικῶν σχημάτων λόγου. Οὐδέποτε Ὑμνος τοῦ Ρωμανοῦ χάνει τὸν διηγηματικὸν του χαρακτῆρα καὶ οὐδέποτε μεταβάλλεται εἰς κήρυγμα. Παρ' ὅλα ταῦτα πάντοτε οἱ Ὑμνοὶ ἀποσκοποῦν νὰ παραδειγματίσουν τοὺς πιστοὺς.

δ') Διὰ τῆς ἐπηρείας τῶν Πατέρων ἐπὶ τὸν Ρωμανὸν ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ ρητορικὴ, μὲ τὰ σχήματά της, τὸν λόγον, τὴν γλῶσσαν ἐπηρεάζει σχετικῶς τὸν Ρωμανὸν περισσότερο ἀπὸ οἰονδήποτε συριακὸν ἢ ἐβραϊκὸν κείμενον.

ε') Λεπταὶ ψυχογραφικαὶ διακρίσεις διαφοροποιοῦν τὰς ὑποθέσεις τῶν ρητορικῶν ἔργων καὶ τὰς ὑποθέσεις τῶν Ὑμνων τοῦ Ρωμανοῦ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου. Κατὰ ταῦτα ὁ Ἕλλην ποιητῆς δὲν γίνεται δοῦλος οὔτε τοῦ θέματος οὔτε τοῦ προτύπου του.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ